

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
О. О. Прокопенко

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доцент _____ Ю. Є. Зубцова

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к. пед. н., доцент _____ О. О. Андрющенко

Запоріжжя

2023 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«___» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Прокопенко Олені Олександрівні

1. Тема роботи: «Формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій»
керівник роботи Зубцова Юлія Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 р. № 1505-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): проаналізувати сутність поняття навчальної мотивації в психолого-педагогічних дослідженнях; визначити особливості формування навчальної мотивації в молодшому шкільному віці; розкрити сутність ігрових технологій як засобу формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів; практично перевірити ефективність використання ігрових технологій у формуванні мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи.

5. Перелік графічного матеріалу: 5 таблиць та 3 діаграми із результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Зубцова Ю.Є.	02.10.22 р.	02.10.22 р.
Розділ 1	Зубцова Ю.Є.	04.11.22 р.	04.11.22 р.
Розділ 2	Зубцова Ю.Є.	23.03.23 р.	23.03.23 р.
Висновки	Зубцова Ю.Є.	07.09.23 р.	07.09.23 р.
Додатки	Зубцова Ю.Є.	21.09.23 р.	21.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-березень	виконано
4	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 53 с., 5 таблиць, 51 джерело, 3 додатки.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та експериментально дослідити педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

Об'єкт дослідження: процес формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез наукової, навчально-методичної літератури для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення понятійно-термінологічного апарату; емпіричні: анкетування, тестування, діагностичні методики.

Теоретичне значення наукового дослідження полягає в узагальненні педагогічних умов формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

Практичне значення роботи полягає у підвищенні рівня сформованості навчальної мотивації учнів початкової школи за допомогою використання ігрових технологій.

Галузь використання: заклади освіти.

МОТИВАЦІЯ, МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР, ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА.

SUMMARY

Prokopenko O. O. Formation of motivation in the educational activities of younger school students using game technologies

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (51 items), and 3 addenda on 8 pages.

The study revealed the problem of forming the motivation of educational activities of younger schoolchildren by means of game technologies. The main task facing the teacher of the New Ukrainian School in modern realities is to determine the factors that will contribute to the formation of positive motivation for educational activities in primary school students and, accordingly, increase the effectiveness of the educational process.

The research purpose: to theoretically analyze and experimentally investigate the pedagogical conditions for the formation of the motivation of educational activities of younger schoolchildren by means of game technologies.

The research tasks:

- 1) to analyze the essence of the concept of educational motivation in psychological and pedagogical research;
- 2) to determine the peculiarities of the formation of educational motivation in primary school age;
- 3) to reveal the essence of game technologies as a means of forming the motivation of educational activities of younger schoolchildren;
- 4) to practically check the effectiveness of the use of game technologies in the formation of motivation for educational activities of primary school students.

The object of the research of the qualification work is the process of forming the motivation of the educational activity of younger schoolchildren.

The subject of the study: pedagogical conditions for the formation of the motivation of educational activities of younger schoolchildren by means of game technologies.

In part 1 “Theoretical principles of the formation of educational motivation of junior high school students” the concept of educational motivation in psychological and pedagogical studies is considered, the peculiarities of the formation of educational motivation at the junior school age are determined, the role of game technologies as a means of forming the motivation of educational activities of primary school students is clarified.

In part 2 “Research-experimental work on the formation of the motivation of educational activities of junior high school students” the results of ascertaining, formative and control stages of the pedagogical experiment are presented; Pedagogical conditions for the formation of motivation for educational activities of younger schoolchildren by means of game technologies are defined.

The obtained results can be used by primary school teachers in order to master the skills of forming the motivation of younger schoolchildren by means of game technologies.

Keywords: motivation, motivation of educational activities, young school student, game technologies, educational process, pedagogical conditions, primary education.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади формування навчальної мотивації молодших школярів	11
1.1. Поняття навчальної мотивації в психолого-педагогічних дослідженнях.....	11
1.2. Особливості формування навчальної мотивації в молодшому шкільному віці.....	21
1.3. Ігрові технології як засіб формування мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи.....	30
Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота з формування навчальної мотивації молодших школярів.....	38
2.1. Стан сформованості мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи.....	38
2.2. Педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій	46
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	53
Висновки.....	58
Список використаних джерел.....	61
Додатки.....	65

ВСТУП

Повномасштабна російська агресія проти України принесла нові виклики освітньому процесу – руйнування шкіл, вимушено переміщені учні та вчителі, які навчаються і працюють у нових для себе школах не лише по всій Україні, а й за її межами, «випадання» з освітнього процесу окремих дітей та цілих класів через повітряні тривоги, бойові дії та інші причини, пов'язані з війною. Такі реалії сьогодення потребують значної самоорганізації, відповідальності та цілеспрямованості від усіх учасників освітнього процесу, зокрема й від учнів початкової школи. Однак дедалі все більше у школярів проявляються такі негативні явища, як втрата інтересу до навчання, відсутність бажання вчитися та отримувати нові знання. Загальновідомо, що незацікавленого та невмотивованого учня неможливо успішно навчати.

Важливість та актуальність даної проблематики визначена в нормативно-правових документах, а саме: у Законі України «Про освіту» (2017 р.), Державному стандарті початкової освіти (2018 р.), Концепції «Нова українська школа» (2016 р.) та інших, які спрямовані на виховання всебічно розвиненої, активної, творчої та гармонійної особистості. Тому головним завданням, яке постає перед вчителем Нової української школи у сучасних реаліях, є визначення чинників, які сприятимуть формуванню позитивної мотивації навчальної діяльності в учнів початкової школи та, відповідно, підвищуватимуть ефективність освітнього процесу.

Поняття «мотивація» та «мотив» тісно пов'язані між собою, але, на думку науковців, «мотивація» є більш ширшим поняттям, аніж «мотив».

Дослідженням поняття «мотивація» займалися такі науковці, як: М. Варій, В. Вілюнас, Ж. Годфруа, С. Гончаренко, І. Джидар'ян, Є. Ільїн, С. Канюк, М. Магомед-Емінов, К. Платонов, Н. Руда та інші.

Вивченням поняття «мотиву», на якому базується мотивація, розглянуто у

працях таких вчених як: Л. Божович, В. Вілюнас, Є. Ільїн, А. Ковальов, Г. Костюк, А. Леонт'єв, А. Маслоу, К. Платонов, С. Рубінштейн, П. Рудик, Х. Хекхаузен, П. Якобсон.

Значний внесок у вивченні проблеми мотивації навчання зробили такі вчені як: Е. Ільїн, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маркова, Р. Немова, С. Рубінштейн, Л. Фрідман та інші.

Незважаючи на досить значну кількість праць у цій галузі, серед науковців не існує єдиної точки зору щодо трактування таких базових понять як «мотив» та «мотивація». Складність та багатоаспектність даного поняття зумовлює множинність підходів до розуміння сутності, природи й структури мотивації навчальної діяльності. Формування позитивної мотивації у школяра нині є вкрай важливим як для батьків, так і для вчителів. Актуальність означеної проблеми зумовила вибір теми дослідження: «Формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій».

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та експериментально дослідити педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження нами були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати сутність поняття навчальної мотивації в психолого-педагогічних дослідженнях.
2. Визначити особливості формування навчальної мотивації в молодшому шкільному віці.
3. Розкрити сутність ігрових технологій як засобу формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів.
4. Практично перевірити ефективність використання ігрових технологій у формуванні мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи.

Об'єктом дослідження є процес формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

На різних етапах наукового експерименту для вирішення завдань дослідження було використано комплекс методів:

- теоретичних: аналіз і синтез наукової, навчально-методичної літератури для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, визначення понятійно-термінологічного апарату;

- емпіричних: анкетування, тестування, діагностичні методики.

Теоретичне значення наукового дослідження полягає в узагальненні педагогічних умов формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

Практичне значення роботи полягає у підвищенні рівня сформованості навчальної мотивації учнів початкової школи за допомогою використання ігрових технологій.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів з метою оволодіння навичками формування вмотивованості молодших школярів засобами ігрових технологій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Поняття навчальної мотивації в психолого-педагогічних дослідженнях

Початкова школа відіграє надважливу роль у розвитку мотиваційної сфери особистості, адже саме перший вчитель прищеплює дитині любов до навчання та розвиває прагнення самовдосконалюватися впродовж усього життя.

У сучасному світі дедалі все важче стає мотивувати дітей на навчання. Хоча прагнення якомога швидше стати першокласником все ще залишається бажаним для дошкільника, але часто буває, що шкільне життя швидко втрачає свою привабливість для школярів. Для розв'язання цієї проблеми було запроваджено низку освітніх реформ в Україні, які передбачають оновлення змісту, мети, методів та засобів навчання. На жаль, через повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави відбулося сповільнення процесу впровадження інноваційних змін в освіту та спостерігається зниження рівня мотивації учасників освітнього процесу внаслідок погіршення їх психоемоційного стану. Тому головними завданнями, які постають перед вчителем є зацікавлення та мотивація школярів на подальше навчання в сьогоденних реаліях життя.

Аналізуючи наукові дослідження та публікації присвячені проблемі мотивації в освітньому процесі можна зазначити, що багато педагогів та вчених приділяло значну увагу вивченню цього питання. Природі мотивів, їх зв'язку із психічними процесами, емоціями, почуттями й індивідуальними особливостями суб'єктів учіння, методам формування мотивації навчальної діяльності присвячені праці багатьох визначних науковців, таких як: Л. Божович, В. Вілюнас, Д. Ельконін, Є. Ільїн, О. Леонтьєв, А. Маркова, А. Маслоу, С. Рубінштейн, П. Якобсон та інші.

Вивчення проблеми формування навчальної мотивації молодших школярів вимагає з'ясування сутності її основних понять. У межах нашого наукового дослідження такими категоріями є: «мотив», «мотивація», «мотивація навчання». Розглянемо детальніше їхній зміст.

У «Психологічному словнику» за редакцією В. Войтка подано три варіанти визначення поняття «мотив»:

- 1) це спонука до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають його спрямованість;
- 2) це спонукаючий і визначаючий вибір спрямованості діяльності на предмет (матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється;
- 3) це усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [6, с. 181].

Поширеними також є такі варіанти трактування поняття «мотиву» як потреба, ціль (предмет задоволення потреби), спонукання, намір, властивості особистості, стан. Також, мотив розуміють як формулювання та як задоволеність» [46, с. 129].

У своїх працях О. Малихіна підкреслює, що такі психологічні феномени, як потреба, ціль, намір, спонукання та стан мають здатність впливати на формування визначеного мотиву, але жоден із них не може підмінити в цілому мотив, адже вони є лише його структурними компонентами. Тобто, «мотив – це і потреба, і ціль, і намір, і спонукання, і властивості особистості, які визначають її поведінку». У кожному окремому випадку може бути розглянутий різний набір компонентів як основа дії або вчинку, внаслідок чого «зароджується» новий мотив [31, с. 32].

С. Канюк визначає мотив як «реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов [21].

М. Заброцький розділяє думку С. Канюка й трактує мотив як внутрішню рушійну силу, що спонукає людину до діяльності. В ролі мотивів на думку автора виступають потреби, інтереси, потяги, емоції, установки, ідеали [19, с. 28, 94].

Схоже визначення даного поняття представлено в підручнику «Загальна

психологія» С. Максименка, який зазначає, що «мотив – це внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності» [30, с. 308].

Розглядаючи мотив як спонуку, яка змушує особистість діяти в певній ситуації, за конкретних життєвих умов, такі науковці як В. Зайчук, В. Клименко, С. Максименко, В. Соловієнко [30, с. 89-90] також пов'язують його з потребами, вказуючи, що в свою чергу мотиви стають внутрішнім спонуканням до дії, яка є результатом усвідомлення особистістю власних потреб, і розкриваються в реальних прагненнях їх задовольнити.

М. Савчин і Л. Василенко, розуміють під мотивами рушійні сили розвитку дитини. Це – «розходження між новими потребами, цілями, прагненнями особистості й досягнутим нею рівнем оволодіння засобами, які є необхідними для задоволення цих потреб» [45, с. 62].

Загалом, поняття «мотив» неоднозначне. Більшість науковців під даним поняттям розуміли потреби та потяги, спонуки й схильності (Л. Божович Є. Ільїн, С. Канюк, С. Максименко, Х. Хекхаузен). Також мотив розглядали як:

- уявлення та ідеї, відчуття й переживання (Л. Божович);
- предмети зовнішнього світу (О. Леонт'єв);
- психічні процеси, стани та властивості особистості (К. Платонов);
- установки (А. Маслоу);
- умови існування (В. Вілюнас) [23].

Традиційно психологи поняття «мотивація» вважають ширшим ніж поняття «мотив». Мотив відрізняється від мотивації тим, що належить суб'єкту поведінки й становить собою рушійну силу для реалізації певних дій.

Спираючись на філософський енциклопедичний словник за редакцією В. Шинкарук, можна зазначити, що термін «мотивація» підпорядковує собі такі поняття як «потреба», «спонукання», «схильність», «прагнення», «потяг» тощо [50, с. 432].

Наразі існують різноманітні тлумачення мотивації. Ж. Годфруа, К. Мадсен визначають дане поняття як сукупність чинників, які підтримують і спрямовують

поведінку. В. Ковальов, О. Савченко представляють мотивацію як спонукання, що формує активність організму та визначає її спрямованість. Крім того, мотивація розглядається як:

- процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомед-Емінов);
- процес дії мотиву і як механізм, що визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидар'ян);
- сукупна система процесів, які відповідають за спонукання та діяльність (В. Вілюнас);
- як сукупність мотивів (К. Платонов);
- як процес утворення мотиву (Є. Ільїн) [10, с. 135].

М. Савчин та Л. Василенко визначають мотивацію як «суперечності, що виникають у житті людини та спонукають її до активної діяльності, спрямованої на їх розв'язання» [45, с. 64].

М. Заброцький розуміє мотивацію як «сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її спрямованість та активність» [19, с. 28]. Відповідно до даного підходу вчений виділив два види мотивації: диспозиційну (психологічні фактори, які визначають поведінку людини) та ситуативну (зовнішні умови та обставини діяльності суб'єкта).

За визначенням українського педагога С. Гончаренка, мотивація – це «система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки» [9, с. 217].

Л. Овсянецька вважає мотивацію рушійною силою поведінки людини, яка займає провідне місце в будові людської суті. Мотивом є не лише спонукання до дійсності, а й важлива підстава для її здійснення [36, с. 23].

На думку Ю. Приходька та В. Юрченка мотивація є сукупністю причин психологічного характеру (системою мотивів), які зумовлюють спрямованість і активність поведінки та вчинків людини [43, с. 87].

С. Канюк зазначає, що мотивація – це процеси, засоби й методи спонукання

учнів до активної пізнавальної діяльності та продуктивного засвоєння змісту освіти [21, с. 238].

У той же час С. Занюк розглядає мотивацію як «сукупність спонукаючих чинників, що викликають активність особистості та визначають напрям її діяльності» [20, с. 7]. Психолог зазначає, що мотивація – це не тільки мотиви, а й різні життєві ситуації та вплив інших людей на особистість.

У підручнику «Загальна психологія» М. Варія представлено наступне визначення досліджуваного поняття: «мотивація – це сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості. Це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні фактори, які спонукають поведінку людини» [2, с. 175].

За переконаннями Н. Рудої, зміст поняття «мотивація» полягає в сукупності фізичних, поведінкових, інтелектуальних та психічних процесів особистості. Спираючись на них, визначається рішучість людини в визначених ситуаціях [44, с 171].

Наразі у психологічних дослідженнях активно ведуться дискусії щодо видів мотивації та ознак, які їм притаманні. Значна кількість науковців (Є. Ільїн, Д. Кікнадзе, А. Маркова, М. Олехнович, Х. Хекхаузен) виділяють такі види мотивації:

1. Зовнішня мотивація.
2. Внутрішня мотивація;

Зовнішня мотивація – «конструкт для описання детермінації поведінки в тих ситуаціях, коли фактори, які її ініціюють і регулюють, перебувають поза «Я» особистості чи поза поведінкою. Загально визнаним у психології є положення про те, що зовнішня мотивація заснована, насамперед, на винагородах, заохоченнях, покараннях або інших видах зовнішньої стимуляції, які ініціюють і спрямовують бажану або гальмують небажану поведінку» [38, с. 114].

До зовнішніх мотивів можна віднести:

- прагнення самоствердитися серед однолітків, заслужити їхній авторитет;
- вимоги вчителів;

- бажання уникнути покарань, неприємностей і докорів зі сторони дорослих;
- почуття власної гідності;
- бажання уникнути негативних оцінок;
- прагнення отримати високі оцінки, похвалу;
- розуміння значення навчання для подальшого життя.

Внутрішня мотивація – «конструкт для описання детермінації поведінки, коли фактори, які її ініціюють і регулюють, виникають зсередини особистісного «Я» та повністю перебувають усередині самої поведінки» [23, с. 74].

До внутрішніх мотивів навчальної діяльності можна віднести спонукання, які відображають почуття задоволення від самого процесу навчання та безпосередніх результатів пізнавальної діяльності:

- прагнення покращити та розвинути власні здібності;
- задоволення від здобутих нових знань, умінь та навичок.

Оскільки освітній процес передбачає активне залучення учнів, тому для нас важливими є мотиви, які є поштовхом до діяльності, зокрема, діяльності навчальної. Мотивація учіння, важлива складова організації процесу навчання, є рушійною силою становлення та розвитку особистості [37, с 253].

Український вчений О. Киричук під мотивацією навчання розуміє «систему природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог учителів, виконання домашнього завдання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, до розвитку здібностей тощо» [22, с. 67].

За визначенням С. Парфілова навчальна мотивація – це «загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти» [39, с. 59].

На думку О. Малихіної мотивація навчання складається з ряду спонук, що постійно змінюються й вступають у нові відношення одна з одною (потреби та зміст навчання для учня, його мотиви, цілі, емоції, інтереси). У зв'язку з цим формування мотивації є не простим зростанням позитивного або посиленням негативного

ставлення до навчання, а подальшим ускладненням структури мотиваційної сфери, спонук, що входять до неї, появою нових, більш зрілих, іноді суперечливих взаємозв'язків між ними» [32, с. 81].

Під навчальною мотивацією М. Фіцула розуміє рівень готовності учнів до навчання, усвідомлення ними мети навчальної діяльності, бажання вчитися, відповідний рівень розвитку. При цьому педагог зазначає, що «мотив навчання є внутрішнім чинником, який спонукає учня навчатися. Він безпосередньо впливає на його ставлення до навчальної діяльності й позначається на якості набутих ним знань». Вчений виділяє пізнавальні та соціальні мотиви навчально-пізнавальної діяльності. Перша група мотивів пов'язана безпосередньо з процесом навчання (з потребою в розумовій діяльності, з розширенням знань про навколишню діяльність, із прагненням здобути нові знання й навички). Друга група характеризується мотивами навчальної діяльності, які за своїм походженням і змістом пов'язані зі взаємовідносинами дітей (формування вагомих для особистості соціальних установок, прагнень, запитів, виявлення позиції учнів щодо навчання в школі) [49, с. 45, 89].

У психолого-педагогічній літературі не існує єдиної точки зору з приводу розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів.

Розглядаючи сутність мотивів навчальної діяльності учнів початкової школи, важливо охарактеризувати види мотивів навчання. Виокремлюють різноманітні підходи у визначенні системи мотивів, що розкривають зміст навчальної діяльності. Л. Венгер, М. Гінзбург, Д. Ельконін у структурі навчальної мотивації молодших школярів визначають такі мотиви:

- Пізнавальні мотиви тісно пов'язані з навчальною діяльністю. Ці мотиви свідчать про орієнтацію школярів на засвоєння нових знань та опанування навчальних навичок. Пізнавальні мотиви відображають прагнення учнів початкової школи до процесу самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення.

- Соціальні мотиви, до яких належать різні види соціальних відносин учня з навколишньою дійсністю, соціумом. Наприклад, до них відносяться: прагнення

сумлінно навчатися, щоб бути корисним суспільству, розуміння важливості навчання для подальшого життя, розвиток почуття відповідальності [8, с 23-24].

- Позиційний мотив пов'язаний із проявом спроб самоствердження, тобто бажанням бути лідером, впливати на думку інших людей, займати домінуючу роль у колективі.

- Мотив спрямованості на оцінку характеризує прагнення дитини вчитися заради високих балів [8, с 23-24].

- Ігровий мотив відображає ще незрілу позицію школяра та характеризує бажання дитини відвідувати школу, оскільки там багато однолітків, з якими можна пограти.

- Зовнішній мотив з'являється в той момент, коли певний вид діяльності виконується школярем через обов'язок або натиск із боку дорослих.

С. Парфіловою було запропоновано наступні види мотивів навчальної діяльності:

- «соціальні мотиви (усвідомлення учнями життєвих потреб людини в отриманні освіти);

- пізнавальні мотиви (сформованість пізнавальних інтересів до навчального предмета, науки, процесу навчання);

- мотиви-реакції на зовнішні факти, що організують навчальну діяльність (чіткість програми навчальної діяльності, контролю, оцінки),

- внутрішні стимули (престижність освіти)» [40, с. 89].

Л. Овсянецька виокремлює такі головні мотиви навчання молодших школярів:

- пізнавальні мотиви (отримання нових знань, опанування навчальних навичок, прагнення школярів до самоосвіти й спрямованість на самостійне вдосконалення способів здобуття знань);

- широкі пізнавальні мотиви (спрямованість на набуття нових знань – фактів, явищ, закономірностей);

- навчально-пізнавальні мотиви (засвоєння способів, прийомів та засобів

отримання знань);

- мотиви самоосвіти (самостійне здобуття додаткових знань, умінь та навичок);
- соціальні мотиви (взаємодія учня з іншими людьми);
- широкі соціальні мотиви (усвідомлення власної відповідальності, розуміння соціальної значущості навчання);
- вузькі соціальні або позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію в колективі, отримати схвалення дорослих);
- мотиви соціальної співпраці (орієнтація на різноманітні способи взаємодії з іншими людьми) [36, с 25].

К. Патяєва [27, с 39] здійснює розподіл видів навчальної мотивації в залежності від різних типів ситуацій навчання:

- мотивація заданого навчання, що засноване на діях, які учневі наказали виконати. Задане навчання притаманне «виконавцям», які не вміють самостійно визначити загальний напрям власних дій;
- мотивація стихійного навчання базується на діях учня «за бажанням», що спираються на його природну допитливість. На думку автора, такий тип навчання може виявитися нестабільним і безсистемним, тому що не вчить учнів ставити певні цілі й досягати їх, долати труднощі, які виникають на шляху;
- мотивація самообумовленого навчання. Здатність учня до самовизначення містить осмислення власних мотивів і цінностей, уміння приймати рішення в ситуації конфлікту інтересів, формулювати свою позицію, обґрунтовувати й відстоювати її, приймати рішення з урахуванням різних поглядів, діяти цілеспрямовано.

У науковій літературі виокремлено два види мотивації, які безпосередньо пов'язані з результатами навчання, це:

- 1) мотивація, яка носить негативний характер. Під негативною мотивацією розуміють спонукання школяра до навчальної діяльності, обумовлене усвідомленням учня певних неприємностей, що можуть виникнути. Негативну

мотивацію складають мотиви, які пов'язані із втомою, нудьгою та різними труднощами, як:

- мотиви страху (незадовільна оцінка, страх покарання);
- мотиви «соціального примусу» (навчання під тиском з боку дорослих) [41, с. 21–22].

Науковець зазначає, що негативна мотивація навчання ніколи не буде мати успіху. Адже, якщо учень застерігається будь-якого покарання, яке може виникнути через отриману низьку оцінку, то, навіть, один невисокий бал його навчальної діяльності, може в подальшому спричинити розвиток психічних розладів й зовсім відбити бажання вчитися.

2) позитивна мотивація, що пов'язана з мотивами, які закладені поза навчальною діяльністю. Позитивна мотивація існує у двох видах. Перша визначається важливими для особистості соціальними прагненнями, це може бути почуття обов'язку перед близькими, небажання засмутити батьків. Навчання розглядається як шлях до засвоєння найбільших цінностей культури. Друга визначається вузько-особистісними мотивами, а саме: схвалення оточення та шлях до власного благополуччя [3, с. 3].

Окрім цього, мотивація може бути пов'язана з набуттям нових знань, розширенням власного кругозору, реалізацією своїх здібностей.

До складу широкої соціальної мотивації відносять мотиви, які начебто на перший погляд не пов'язані з навчальним процесом, але усі вони виконують навчально-виховну мету. До них належать суспільно-політичні (розгляд навчання як суспільного обов'язку), професійно-ціннісні (підготовка до майбутньої трудової діяльності), комунікативні мотиви (вироблення комунікативних навичок) [41, с 21–22].

Отже, незважаючи на досить значну кількість праць у цій галузі, проблема мотивації навчання є актуальною, але недостатньо розробленою, у зв'язку з тим, що існує велика кількість конкуруючих теорій, та недостатньо визначеними є фундаментальні поняття нашого дослідження, такі як «мотив», «мотивація» та

«мотивація навчання».

У сучасному світі існує безліч визначень поняття «мотивація», проте всі його тлумачення подібні в тому, що під мотивацією розуміють рушійні сили, які визначають поведінку живих істот. Традиційно психологи поняття «мотивація» вважають ширшим ніж поняття «мотив». Мотив відрізняється від мотивації тим, що належить суб'єкту поведінки й становить собою стимул для реалізації певних дій.

Підвищена увага до розвитку позитивної навчальної мотивації молодших школярів пов'язана з новими викликами, які постають перед сучасною системою освіти та педагогами. Навчальна мотивація на сьогоднішній день є не тільки популярною темою обговорення серед освітян, а й актуальним питанням дослідження багатьох науковців, адже саме мотивація змушує особистість наполегливо здобувати знання, сприяє досягненню поставлених цілей. Від сили мотивації, її структури, основних мотивів навчання залежить ефективність самої навчальної діяльності та якість оволодіння вміннями й навичками.

1.2. Особливості формування навчальної мотивації в молодшому шкільному віці

Молодший шкільний вік – це період активного розвитку мотиваційної сфери людини. На даному етапі онтогенезу особистості провідною діяльністю стає навчальна, яка з початком освітнього процесу визначає систему відносин школяра з навколишнім світом, впливає на поведінку й життєву позицію дитини, окреслює спрямованість та зміст її активності [17, с 303]. Так, наявний мотив учіння, який виявляється в належному виконанні висунутих школою вимог, демонстрації власних позитивних сторін, сприяє цілеспрямованому та організованому відбору та запам'ятовуванню необхідної інформації.

Розглядаючи особливості мотивації навчання учнів, ми будемо спиратися на те, що мотивацію в молодшому шкільному віці, визначає провідна діяльність

особистості та характер взаємодії з іншими людьми.

Мотивація навчальної діяльності у школярів різних вікових груп виявляється неоднаково. Для розуміння специфіки мотивів на досліджуваному етапі, слід співвіднести їх з особливостями віку в цілому.

Молодший шкільний вік є періодом активного формування та розвитку психічних новоутворень, завдяки чому діти переходять на новий рівень пізнання навколишнього світу й самопізнання, реалізують власні можливості та перспективи. Під час навчальної діяльності відбувається розвиток основних психологічних новоутворень молодшого шкільного віку, таких як: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність, рефлексія [45, с 175]. Розглянемо їх детальніше.

1. Довільність психічних процесів виявляється у свідомій постановці цілей, в пошуку засобів їх досягнення та в подоланні труднощів і перешкод. У молодшому шкільному віці центром психічного розвитку дитини стає формування довільності таких психічних процесів як: відчуття, сприймання, пам'ять, уява, мислення, увага [45, с 178].

2. Відчуття й сприймання молодших школярів є більш довільними та цілеспрямованими. Сприймаючи нові предмети та явища, учні відносять їх до певного класу об'єктів. Особливості сприймання школярів виявляються під час виконання завдань на вибір об'єктів із певної сукупності. Так, обираючи предмети, вони звертають увагу переважно на їх колір та форму. Чим старшими стають учні початкової школи, тим більша роль у їх сприйманні належить формі як характерній ознаці предмету [45, с 182].

– Для розвитку пам'яті сенситивним періодом є молодший шкільний вік. Слід зазначити, що у молодших школярів відбувається інтенсивний розвиток довільної пам'яті, яка передбачає свідому постановку мети та вимагає певних вольових зусиль. Результати дослідження українського психолога П. Зінченка показали, що при ефективній взаємодії вчителя та учнів в останніх поступово змінюються способи запам'ятовування. Так, більшість учнів першого класу просто

повторюють кожне слово, яке потрібно запам'ятати. Натомість третьокласники здебільшого повторюють слова, групуючи їх за загальними ознаками. Деякі учні четвертого класу під час запам'ятовування застосовують семантичну обробку матеріалу, логічні висновки для відтворення подій. Обсяг запам'ятовування за однаковий проміжок часу ідентичного матеріалу зростає відповідно до віку й розумових здібностей учнів [45, с 185].

– З віком також відбуваються якісні та кількісні зміни образів уяви. В учнів початкових класів здійснюється перехід від репродуктивних (тобто відтворюючих) форм уяви до більш складної творчої переробки уявлень, від простого довільного їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Науковці наголошують, що незначний досвід і знання учнів перших та других класів обмежують їх уяву, натомість можливості фантазії учнів третього та четвертого класу зростають [45, с 185].

– Відповідно до змісту навчання в мисленні молодших школярів відбувається зміна співвідношень його образних і понятійних, конкретних і абстрактних складових. Першокласники та частково учні других класів використовують здебільшого практично-дієвий і образно-мовний аналіз. Так, учні першого класу на початку навчального року схильні до аналізу лише однієї частини предмета. Поступово аналіз стає комплексним, адже школярі розглядають більш-менш усі частини чи властивості досліджуваного предмета, хоч ще не встановлюють взаємозв'язків між ними. Деякі учні третього класу й більшість учнів четвертого класу володіють системним аналізом. Під час розглядання частин й властивостей предметів, школярі виокремлюють серед них головні, виявляють їх взаємозв'язки і взаємозалежності. Для учнів початкової школи аналіз є легшим процесом мислення, ніж синтез. Молодші школярі краще виділяють частини предмета, ніж встановлюють співвідношення між його елементами [45, с 186].

– З початком навчання дитини в школі прогресує довільна увага, характерною особливістю якої є низький рівень вибіркової та диференційованості. Так, старанний учень початкової школи прагне охопити все

пояснення вчителя, не виділяючи в ньому основне та другорядне. Натомість учні третього та четвертого класу вже вміло розподіляють увагу на зміст завдання, на свою поставу під час письма та на розповідь вчителя [45, с 188].

3. Внутрішній план дій школяра. В процесі виконання завдань із різноманітних навчальних предметів, діти знаходять найдоцільніші способи, обирають і зіставляють варіанти дій, засоби їх реалізації. Чим більше етапів власних дій може передбачити учень, тим ефективніше буде здійснений контроль за виконанням завдань. Слід зазначити, що контроль та самоконтроль, самооцінка в навчальній діяльності дають змогу створити сприятливі умови для формування в учнів початкової школи здібностей до планування та виконання дій подумки [45, с 188].

4. Уміння молодшого школяра організовувати навчальну діяльність. Під час засвоєння змісту наукових понять учень здобуває способи організації навчальної діяльності. Важливе вміння учня початкової школи – навчитися вчитися, що передбачає засвоєння наступних дій:

- самоконтроль, що виявляється у співставленні дитиною власних навчальних результатів із заданими вчителем зразками;
- самооцінювання, зміст якого розкривається у фіксуванні відповідності чи невідповідності результатів засвоєних знань, опанованих навичок вимогам навчальної ситуації;
- самоорганізація полягає в умілому плануванні часу, організації власної діяльності, контролі й оцінці її результатів;
- усвідомлення мети й способів навчання є передумовою осмисленої, цілеспрямованої й ефективної навчальної діяльності [45, с 189]

5. Рефлексія учня початкової школи. Молодший шкільний вік є періодом усвідомлення власних дій і психічних станів. Особливість навчальної діяльності дітей даної вікової категорії полягає в тому, що учням необхідно обґрунтовувати правильність власних висловлювань і дій. Внаслідок чого у молодших школярів формуються вміння ніби збоку розглядати й оцінювати свої думки та вчинки.

Схильність до аналізу власних переживань, звернення свідомості на самого себе (самосвідомість), осмислення свого стану – ці вміння є основою рефлексії [2, с 346].

У молодшому шкільному віці зазначені вище новоутворення є недостатньо сформованими, проте завдяки їм психіка дитини досягає необхідного для навчання в середній школі рівня розвитку [45, с 190]. Усі ці вікові новоутворення та індивідуальні особливості необхідно враховувати вчителю при плануванні роботи, спрямованої на формування навчальної мотивації, а також пізнавальної активності дитини.

Мотивація навчальної діяльності школярів має власні вікові особливості. Спершу провідним вважають мотив вступу до школи. З початком шкільного життя в учнів з'являються як нові права, так і нові обов'язки. О. Малихіна зазначає: «коли дитина приходить в перший клас, вона відчуває великий інтерес до школи, їй цікава обстановка, новий статус учня, також на даному етапі провідним мотивом є ідентифікація себе з дорослими, спроба наблизитися до них через нову соціальну позицію школяра» [32, с 168].

Спочатку першокласників спонукають до навчання зовнішні фактори шкільного життя, такі як: відвідування приміщення школи, носіння шкільної форми, сидіння за партою. Так, школярам властивий інтерес до будь-якої активності, яка пов'язана з притаманними для школи атрибутами. Значна роль надається вчителю, адже він для учнів молодшого шкільного віку є авторитетом, еталоном і взірцем.

О. Шукалова наголошує, що з початком навчання у першому класі, у дитини формується позитивна навчальна мотивація та внутрішня позиція школяра. Вони сприяють успішному систематичному навчанню, яке висуває високі вимоги до розумової працездатності. І хоча протягом цього вікового періоду працездатність дітей постійно збільшується, проте схильність до самоконтролю, довільність і продуктивність учнів початкової школи набагато нижчі, ніж в учнів середньої школи [51, с. 279].

Специфічність мотивації молодших школярів виявляється у їх

беззаперечному виконанні всіх висунутих вчителем вимог. Так, учні перших та других класів, вважають навчальну діяльність суспільно важливою та необхідною. Їм до вподоби отримувати оцінки, виконувати завдання, різноманітні доручення класного керівника. Дослідження свідчать, що молодші школярі розглядають навчання як серйозну та обов'язкову діяльність, тому їм взагалі не подобається, коли вчитель не задає домашніх завдань.

Науковці засвідчують, що не всі мотиви є ідентично усвідомленими учнями початкових класів. До мало осмислених належать мотиви обов'язку й відповідальності, престижу, хоча саме вони є дієвими чинниками, які спонукають до навчання. Недостатньо розвинені вольові якості не дають учням можливості утримувати сформований намір тривалий час. У зв'язку з цим перевага надається короткостроковим цілям [42, с 143].

Під час вивчення мотивів навчання важливо отримати від дітей відповіді на такі запитання: «Що спонукає учня до навчання?», «Як відноситься учень до виконання навчального завдання?».

Дослідник О. Скрипченко наголошує, що першокласникам подобається читати, писати, рахувати. Їх цікавлять оповідання про досягнення людей, розповіді про історичні події, явища природи та життя тварин. Під час освітнього процесу інтереси дітей збагачуються й змінюються. Так, значній частині учнів характерна навчальна активність, яка опосередкована інтересом до самого процесу навчання та його результатів. Інколи домінують прагнення школярів за допомогою навчання здобути особистий авторитет у класі [17, с 169]. Для деяких учнів провідним мотивом їхньої навчальної діяльності є прагнення уникнути поразок у навчанні, досягнути успіху.

Для багатьох першокласників мотиви навчання пов'язані не лише з привабливістю шкільного життя, а й з ігровими мотивами, які викликають у молодших школярів бажання вчитися [18, с 235].

Протягом навчання в початковій школі у мотиваційній складовій учнів другого та третього класів відбуваються деякі зміни, які проявляються під час

відповідей школярів на запитання «Навіщо ти вчишся у школі?». Першокласники, здебільшого, наводять одну або дві причини їх навчання в школі. Зазвичай вони відповідають стисло: «Щоб бути грамотним», «Для того щоб вміти читати, писати». Їхні відповіді – це, як правило, засвоєні дітьми настанови вчителів та вимоги батьків.

Другокласники переважно надають повнішу й свідомішу відповідь: «Усі діти мають навчатися», «Необхідно вчитися, бо так хочуть батьки». Дані твердження є чудовою ілюстрацією домінуючої ролі зовнішніх мотивів. Тобто у зазначених вище випадках навчання є способом досягнення певної мети поза межами навчальної діяльності (наприклад, задоволення потреби в самоствердженні, здобуття власного авторитету). У свою чергу в цій групі виокремлюють широкі соціальні мотиви навчальної діяльності (пов'язані з усвідомленням громадського обов'язку учнів) та вузькі особисті мотиви (спрямовані на задоволення власних амбіцій). У той же час внутрішні мотиви навчання є характерними для діяльності, яка спрямована на оволодіння знаннями, вміннями та навичками. У даному випадку учні зацікавлені власне перебігом навчання, вони отримують задоволення від самого процесу здобування знань та результату подолання труднощів, які виникають під час виконання навчальних завдань [21, с 245].

Деяким учням початкових класів притаманний сповільнений процес формування пізнавального інтересу, що свідчить про недостатній рівень їх розумової активності. У даному випадку школярам властиві неадекватні методи активізації мисленнєвої діяльності. Як правило, у таких дітей у старших класах мотиви обов'язку та престижу є домінуючими над інтересом до змісту навчальних предметів [17, с. 318].

Науковцями встановлено, що мотиви, які безпосередньо не пов'язані з навчальним змістом (наприклад, бажання отримати хорошу оцінку, заслужити схвалення батьків), не дають змоги досягти високих результатів навчання. Найкращими умовами для формування пізнавальних інтересів у молодших

школярів є створення такої навчальної діяльності, яка дозволяє проявити уміння та навички самостійно здобувати знання, активно знаходити відповіді на поставлені перед ними запитання, самостійно розв'язувати проблеми й долати труднощі, що виникають в процесі навчання [28, с. 15].

Встановлено, що успіх будь-якої діяльності визначається не лише здібностями та знаннями, а й рівнем мотивації, тобто прагненням самостверджуватися, досягати значних результатів. Так, чим вищий рівень мотивації, тим більше факторів спонукають дитину до діяльності, відповідно нею досягаються кращі результати. Кожен учитель зацікавлений в тому, щоб його учні добре вчилися, залюбки ходили до школи. Цього прагнуть і батьки школярів. Але іноді вчителі й батьки з жалем говорять: «Не хоче вчитися», «Могла би добре навчатися, але відсутнє бажання». Ці фрази є підтвердженням факту несформованості потреби в здобутті знань, відсутності інтересу в учнів до навчання [24, с. 241].

Нині констатації факту про відсутність у дитини бажання навчатися недостатньо. Насамперед необхідно з'ясувати, чому саме вона не хоче вчитися, які структурні компоненти мотивації в неї недостатньо сформовані, в якій ситуації вона не хоче навчатися, як повернути прагнення до навчання. Тому перед школою постає важливе завдання – сформувати у школяра позитивну мотивацію до навчальної діяльності. А головним завданням вчителя стає донести до свідомості дітей ті мотиви, які не вважаються суспільно значущими, але вони є досить дієвими (наприклад, бажання отримувати гарні оцінки). Учні за допомогою вчителя повинні усвідомити об'єктивний зв'язок оцінки та наявного рівня знань й умінь. Варто зазначити, що учням третіх класів притаманний чітко сформований інтерес саме до змісту навчальних предметів, наприклад, до читання літератури за відповідною тематикою тощо [21, с. 245].

Натомість в учнів четвертих класів домінує інтерес до деяких процесів, подій та явищ. Водночас у них відбувається поглиблення інтересу до розумової діяльності, яка полягає у прагненні формулювати власні висновки, аналізувати

навколишню дійсність у формі доступній для даної вікової категорії. Також слід зазначити, що в учнів третього та четвертого класів з'являються такі інтелектуальні відчуття як радість від досягнень у пізнанні нового, задоволення від розумових зусиль, які при ефективній взаємодії з вчителем й при доцільно використаних методах навчання стають стійкими мотивами навчальної діяльності. Усвідомлення власної соціальної значущості навчання наприкінці початкової школи повинно бути підкріплене інтересом до його змісту, до способів та засобів отримання знань. Саме ці інтереси поруч із бажанням взаємодіяти з колективом, здобути в ньому авторитет, стають провідними мотивами навчання [24, с 37].

Отже, з початком навчання дитини в школі відбуваються важливі зміни в її житті. Це не лише нове оточення, нові друзі, нова соціальна роль, а й нові обов'язки та вимоги. Навчальна діяльність передбачає виконання освітніх завдань та наявність деяких зобов'язань, які висуваються до школярів. Тож зазвичай все шкільне життя підпорядковується особливостям навчальної діяльності, вимогам школи та вчителів.

Слід також зауважити, що у молодшому шкільному віці формується ряд психологічних новоутворень: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність і рефлексія, які впливають на мотивацію навчальної діяльності.

Динаміку мотивації до навчання в початковій школі можна описати наступним чином: спочатку дитина зацікавлена зовнішньою стороною навчання (вона сидить за партою, знаходиться у новому дитячому колективі), згодом у неї проявляється інтерес до результатів роботи (перші написані літери, перша оцінка), а вже згодом при сприятливому розвитку мотивації виникає інтерес до процесу й змісту навчання, до методів отримання знань.

Таким чином, молодший шкільний вік вважається сприятливим для формування в учнів навчальної мотивації, адже саме в цьому віці закладається потенціал розвитку особистості учня як суб'єкта, який активно пізнає себе й

навколишній світ, набуває власний досвід, реалізується на якісно новому рівні. Тож надважливим завданням вчителів та школи в цілому на даному віковому етапі розвитку школяра є активний розвиток його навчальної мотивації.

1.3. Ігрові технології як засіб формування мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи

На сучасному етапі розвитку суспільства та освіти перед вчителем постає актуальне питання: «Як домогтися, щоб учень не «відсиджував» уроки в школі, а із задоволенням навчався?». Нова українська школа акцентує увагу на використанні традиційних та інноваційних технологій, методів та способів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. До таких засобів навчання та виховання можна віднести й ігрові технології. Нині впровадження ігор у школі є важливою складовою, адже для сучасних дітей характерна підвищена збудливість, емоційність, швидка стомлюваність, нестійкість уваги, ситуативність поведінки. Натомість вміло організована вчителем ігрова діяльність може сприяти зменшенню цих явищ.

Проблему вивчення особливостей застосування ігрових технологій навчання як засобу формування позитивної мотивації учнів у своїх працях розглядали як зарубіжні (Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер), так і українські (А. Богуш, М. Вашуленко, К. Карасьова, Т. Піроженко, Т. Полонська, В. Сеніна, Г. Топчій) науковці.

Поняття «ігрові педагогічні технології» характеризується значною групою ігрових методів і прийомів організації освітнього процесу. На відміну від звичайних (сюжетних, рухливих, рольових), педагогічній грі властива істотна ознака – чітко поставлена навчальна мета й відповідний їй педагогічний результат, який має навчально-пізнавальну спрямованість [15, с. 50].

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «гра» трактується як форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається у вигляді змагання, якихось ситуацій, станів [9, с. 73]

Застосування ігрових технологій в освітньому процесі школи виправдано з психологічної точки зору, адже гра впливає на розвиток психологічної гнучкості, розкутості, комунікабельності, пізнавальних здібностей, емоційно-вольової сфери дитини. Саме в ігровій діяльності проявляються й розвиваються різні сторони дитячої особистості, задовольняється безліч інтелектуальних та емоційних потреб [14, с. 14].

Недаремно, у книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський писав: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ» [47, с. 95]. Ігрову діяльність педагог порівнював з іскрою, яка запалює вогник допитливості й любові до знань.

Ігрові технології вважають особливим засобом навчання, який дає змогу зробити цікавою та захоплюючою не тільки творчу та пошукову діяльність учнів, а й буденні, поступові кроки вивчення освітніх галузей. Гра створює позитивні умови для реалізації повсякденної шкільної рутини – запам'ятовування, багаторазове повторення, закріплення чи засвоєння навчальної інформації. Особливістю гри є можливість застосування здобутих знань у новій ситуації, таким чином засвоєння учнями навчального матеріалу проходить через своєрідну практику, вносить різноманітність та збагачує інтерес до навчальної діяльності [12, с. 103].

Використання ігрових технологій розвиває пізнавальну активність молодших школярів та сприяє формуванню позитивної навчальної мотивації. В організації освітнього процесу створення проблемних ситуацій відбувається шляхом включення гри: проблема сприймається та вирішується учнями в її ігровому втіленні, при цьому основу навчальної діяльності складає ігрова ситуація, навчання

школярів проходить в умовно-ігровому середовищі. [13, с 332]. Ігрова ситуація вносить значні зміни в позиції вчителя, який одночасно виконує ролі ведучого, організатора, помічника та співучасника загальної ігрової дії.

Вчителі початкової школи використовують ігри, що спрямовані на збагачення словникового запасу учнів, формування числових уявлень, навчання усній та письмовій лічбі; розвиток зв'язного мовлення, фантазії, уяви, пам'яті, уваги, мислення [11, с 24].

Науковці зазначають, що саме гра сприяє успішному засвоєнню учнями ключових ідей, положень, понять; формуванню умінь і навичок. Під час ігрового процесу діти здійснюють безліч розумових операцій: аналізують, порівнюють, узагальнюють, класифікують, систематизують тощо. Дидактичні ігри дозволяють індивідуалізувати роботу на уроці; давати завдання, які відповідають можливостям кожного учня та максимально розкривають їхні здібності.

Педагогічні ігри розрізняють за навчальним змістом, характером, дидактичними цілями, організаційною структурою (ігровими діями та правилами), взаєностосунками дітей, роллю вчителя, віковими можливостями їх використання тощо. Тобто, чітко визначеної класифікації педагогічних ігор немає, вона є досить умовною [34, с. 5].

За класифікацією М. Марка ігри поділяються таким чином:

- за видом діяльності (фізичні, інтелектуальні, трудові, соціальні, психологічні);
- за характером освітнього процесу (навчальні, тренінгові, контролюючі, узагальнюючі, пізнавальні, виховні, розвиваючі, репродуктивні, творчі, комунікативні, діагностичні);
- за ігровою методикою (предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, змагальні);
- за предметною галуззю (математичні, екологічні, фізичні, мистецтвознавчі, музичні, літературні, спортивні, народні, туристичні, управлінські, економічні, педагогічні);

– за ігровим середовищем (з предметами і без предметів, комп'ютерні, просторово-часові) [33, с. 174];

Американська дослідниця К. Гарвей визначила такі види ігор:

– ігри з рухами і взаємодією, які відображають надлишок енергії та емоційний настрій дітей;

– ігри з предметами, що починаються з маніпуляції, далі – практика і тренування до повного вдосконалення;

– мовні ігри – створення дітьми римованих творів, які не мають точного смислового змісту, пісеньок, лічилок, приказок;

– ігри із соціальним матеріалом, які поділяються на «драматичні» або «тематичні». Їх організація відбувається самостійно, за власним задумом учнів.

– ігри за правилами, заданими дорослими [5, с. 58].

Сучасні педагоги найчастіше використовують класифікацію ігор за Н. Кудикіною:

1. Творчі ігри, до яких належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування);

2. Ігри за правилами, які поділяються на рухливі (ігри з предметами, з переважанням основного руху: бігу, стрибків тощо, ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані) [5, с. 59].

Незалежно від класифікації чи виду гри, вчителям у школі слід застосовувати різні ігрові технології відповідно до вікових та розумових особливостей учнів.

Ігрова діяльність виконує такі головні функції:

- 1) розважальну (гра приносить задоволення, пробуджує інтерес);
- 2) комунікативну (освоєння мистецтва спілкування);
- 3) самореалізації (реалізація власного потенціалу особистості);
- 4) терапевтичну (спрямована на подолання труднощів, які виникають на життєвому шляху);
- 5) діагностичну (виявлення відхилень від нормативної поведінки);

б) корекційну (внесення позитивних змін у структуру особистісних показників);

7) міжнаціональної комунікації (засвоєння єдиних для всіх людей соціокультурних цінностей);

8) розвивальну (в грі у дитини розвиваються всі психічні процеси: пам'ять, сприйняття, мислення, увага);

9) соціалізації (засвоєння норм людського співжиття);

10) творчу (в грі школяр значно розширює власні можливості, реалізує зв'язок з дійсним і нереальним, здійснює вільний вибір) [7, с. 33–34].

Ігрові технології реалізуються в освітньому процесі різними способами:

1) рольові ігри на уроці (інсценування);

2) ігрова організація уроку з використанням ігрових ситуацій та завдань (урок-вікторина, урок брейн-ринг);

3) ігрова організація освітнього процесу, в який включені завдання що використовуються й на традиційному уроці;

4) використання гри на певному етапі уроку (знайомство з новим матеріалом, закріплення знань, повторення та систематизація вивченого).

Наведемо приклади дидактичних ігор, які вчителі часто використовують у власній педагогічній практиці:

1. Гра-вправа, яку застосовують на етапі закріплення матеріалу, перевірки знань учнів, у позакласній роботі. Наприклад: «Знайди зайвий предмет». Дітям пропонується розглянути картки із зображеннями певних предметів. Учням необхідно знайти зайвий, аргументуючи власний вибір.

2. Гра-пошук. Учням слід відшукати у конкретному тематичному оповіданні назви рослин, тварин, міст тощо, що зустрічаються під час розповіді вчителя. Перевагою таких ігор є відсутність необхідності у спеціальній підготовці та економія часу.

3. Гра-змагання. Цю групу ігор становлять конкурси, вікторини, олімпіади.

4. Сюжетно-рольові ігри. Учні виконують певні ролі, а зміст ігор

характеризується цікавим сюжетом, відповідними певними завданнями (наприклад, прес-конференція, круглий стіл).

5. Пізнавальні ігри-подорожі. Під час таких ігор діти можуть сприймати та пізнавати новий навчальний матеріал, здійснюючи уявні подорожі на різні континенти та планети, в різні географічні пояси [48, с 24].

Від правильного розуміння вчителем функцій та класифікацій педагогічних ігор, безпосередньо залежать місце та роль ігрової технології у процесі формування навчальної мотивації учнів початкових класів.

Доцільне поєднання гри та інших форм освітнього процесу є однією з головних труднощів для вчителя. Специфічною ознакою гри є її неоднозначність, тобто вона може поєднувати одночасно і примусовість, і добровільність, розвагу та напруженість, містичні та реальні моменти. Окрім цього містить у собі відособленість від звичайного та постійний зв'язок із ним, емоційність і раціональність, особисту та колективну зацікавленість, відповідальність. Цінність гри з педагогічної точки зору полягає в тому, що вона виступає як достатньо сильний мотиваційний фактор. При цьому дитина керується особистісними мотивами та настановами.

Крім того, такий вид діяльності є одним із найбільш важливих засобів для розвитку та виховання розумових здібностей та моральності дітей. У грі діти набувають зосередженості, здатності здійснювати самостійну мисленнєву діяльність, прагнення отримувати нові знання.

Дидактична гра активізує пізнавальну діяльність учнів, викликає позитивні емоції у ставленні до навчальної діяльності, до її змісту, форм і методів здійснення. Увага школярів, перш за все, спрямована на ігрову дію. При цьому процеси запам'ятовування та усвідомлення посилюються глибокими емоційними переживаннями особистості, які роблять їх інтенсивнішими, результативнішими. Відповідно до цього навчання проходить без особливих вольових зусиль за умови великого емоційного піднесення. Навіть найпасивніші діти активно залучені до ігрової діяльності, щоб не підвести своїх товаришів з гри.

Так, Т. Копачинська наголошує, що у початковій школі ігрові технології дають змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати інтерес учнів до важливих і складних предметів, властивостей і явищ, на які у звичайних умовах зосередити увагу всіх школярів одночасно не завжди вдається [25, с. 30].

Тобто, використання ігрової діяльності на уроках робить процес навчання цікавим, створює в дітей бадьорий оптимістичний настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес дітей до навчального предмету.

Педагогічні ігри сприяють не лише розвитку творчих здібностей, формуванню позитивної атмосфери в колективі, а й мають за мету ефективно засвоєння навчального матеріалу, формування вмінь і навичок, підвищення інтересу та уваги, розвитку пізнавальних здібностей дітей [35, с. 41].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що формування позитивної мотивації молодших школярів до навчання вважають однією з найактуальніших проблем сучасної школи. Зацікавлення навчальним матеріалом та пробудження інтересу учнів до навчання здійснюється за допомогою різноманітних прийомів, методів та технік. В Концепції «Нова українська школа» зазначається, що ігрові педагогічні технології є важливим засобом у формуванні та розвитку позитивної навчальної мотивації в освітньому процесі початкової школи.

Особливість педагогічної гри як форми позитивного впливу на мотивацію навчальної діяльності полягає в тому, що вона досягає своєї мети непомітно для учня, бо не потребує від нього особливих волевих зусиль. Завдяки цьому правильно організована з психолого-педагогічної точки зору ігрова діяльність дає змогу досягти бажаного результату.

Цінність цієї технології – це гармонійне поєднання триєдиної мети уроку, тобто навчальна, розвиваюча й виховна функція тісно взаємопов'язані. Ігри як метод навчання удосконалюють вміння та навички, виховують особистість, розширюють кругозір і пізнавальні можливості учнів. Ігрові технології

допомагають задовільнити дитячу допитливість, спонукати їх до активного пізнання навколишньої дійсності, самостійно долати труднощі, які виникають під час навчального процесу. Правильно організована вчителем гра збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує волюві якості дитини.

Отже, застосування ігрових педагогічних технологій є ефективним засобом розвитку позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності, що забезпечує значні потенційні можливості для підвищення інтересу дитини до навчання.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Стан сформованості мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи

Для обґрунтування і підтвердження теоретичних положень, представлених в кваліфікаційній роботі було організовано експериментальне дослідження, в ході якого передбачалося довести ефективність застосування ігрових технологій у підвищенні рівня мотивації навчальної діяльності молодших школярів.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Коханівського навчально-виховного комплексу I-III ступенів. Дослідженням було охоплено по 25 учнів з 4-А класу та 4-Б класу (всього 50), частина з яких представляла експериментальну (4-А клас), а частина – контрольну групу (4-Б клас).

Педагогічний експеримент проводився у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. На кожному з цих етапів вирішувалися окремі завдання, поставлені у дослідженні.

Так, на першому (констатувальному) етапі проводилася діагностика початкового рівня сформованості навчальної мотивації учнів початкових класів.

Другий (формувальний) етап передбачав запровадження ігрових технологій під час проведення уроків, як засобу формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів в експериментальній групі.

На третьому (контрольному) етапі проводилася перевірка ефективності проведеного дослідно-експериментального дослідження; виконана повторна діагностика сформованості мотивації навчання молодших школярів в експериментальній та контрольній групах й проаналізовані результати дослідження.

Для проведення дослідження нами було використано такі методики:

- 1) опитувальник «Навчальна мотивація школярів» Н. Лусканової (додаток А);
- 2) методика визначення особливостей навчальної мотивації за М. Гінзбург (додаток Б);
- 3) анкета для вчителів, метою якої є визначення рівня використання ігрових технологій на уроках у початковій школі (додаток В).

Вибір методик, використаних у дослідженні, зумовлений їхньою високою надійністю, доступністю для контингенту, що вивчається, можливістю математичної обробки результатів. Усі методики повною мірою відповідають віковому та психічному розвитку піддослідних.

Розглянемо детальніше дані методики.

Опитувальник «Навчальна мотивація школярів» Н. Лусканової призначений для учнів віком від семи до одинадцяти років, тобто абсолютно підходить для вікової групи, яка бере участь у даному дослідженні. Його метою є виявлення рівня мотивації, а також визначення особливостей ставлення дітей до школи та навчального процесу. До представленого опитувальника включено 10 питань, які побудовані за закритим типом і передбачають вибір одного з трьох варіантів відповідей. При цьому відповідь, що свідчить про позитивне ставлення до школи та перевагу навчальних ситуацій, оцінюють у 3 бали, нейтральна відповідь в 1 бал, відповідь, що дозволяє судити про негативне ставлення дитини до шкільної ситуації, оцінюється в 0 балів. Після підрахунку балів необхідно диференціювати дітей за такими рівнями мотивації навчання:

- високий рівень шкільної адаптації (25-30 балів);
- середній рівень шкільної адаптації (20-24 бали);
- зовнішня мотивація (15-19 балів);
- низький рівень адаптації (10-14 балів);
- негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація (0-9 балів) [26, с. 73].

Результати виявлення початкового рівня сформованості шкільної мотивації учнів (за опитувальником Н. Лусканової) в експериментальній та контрольній групі подано в таблиці нижче (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Результати виявлення початкового рівня сформованості
шкільної мотивації в експериментальній та контрольній групі
(за опитувальником Н. Лусканової)**

№	Рівень сформованості мотивації навчання молодших школярів	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість учнів	% учнів	кількість учнів	% учнів
1.	Високий рівень шкільної мотивації	4	16%	3	12%
2.	Середній рівень шкільної мотивації	5	20%	6	24%
3.	Зовнішня шкільна мотивація	5	20%	5	20%
4.	Низький рівень шкільної мотивації	10	40%	9	36%
5.	Негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація	1	4%	2	8%

Аналіз таблиці 2.1 показує, що високий рівень шкільної мотивації мають 4 учні (16%) експериментальної та 3 учні (12%) контрольної групи. Такі діти люблять відвідувати школу, кожен урок їм цікавий, вони відповідально виконують всі вимоги вчителя, приймають активну участь на кожному уроці. Також, таким учням подобається самостійно здобувати нові знання, виконувати додаткові творчі завдання, запропоновані вчителем. Ці школярі успішно справляються з навчальною діяльністю. У таких дітей переважає пізнавальний мотив і високий рівень навчальної активності.

Середній рівень сформованості шкільної мотивації показали 5 (20%) учнів експериментального класу та 6 (24%) учнів контрольного класу. Діти старанно виконують завдання вчителя, але не проявляють себе у виконанні додаткових завдань, не прагнуть здобувати знання самостійно, вважають за краще отримувати їх в готовому вигляді. У таких школярів у меншій мірі сформований пізнавальний мотив.

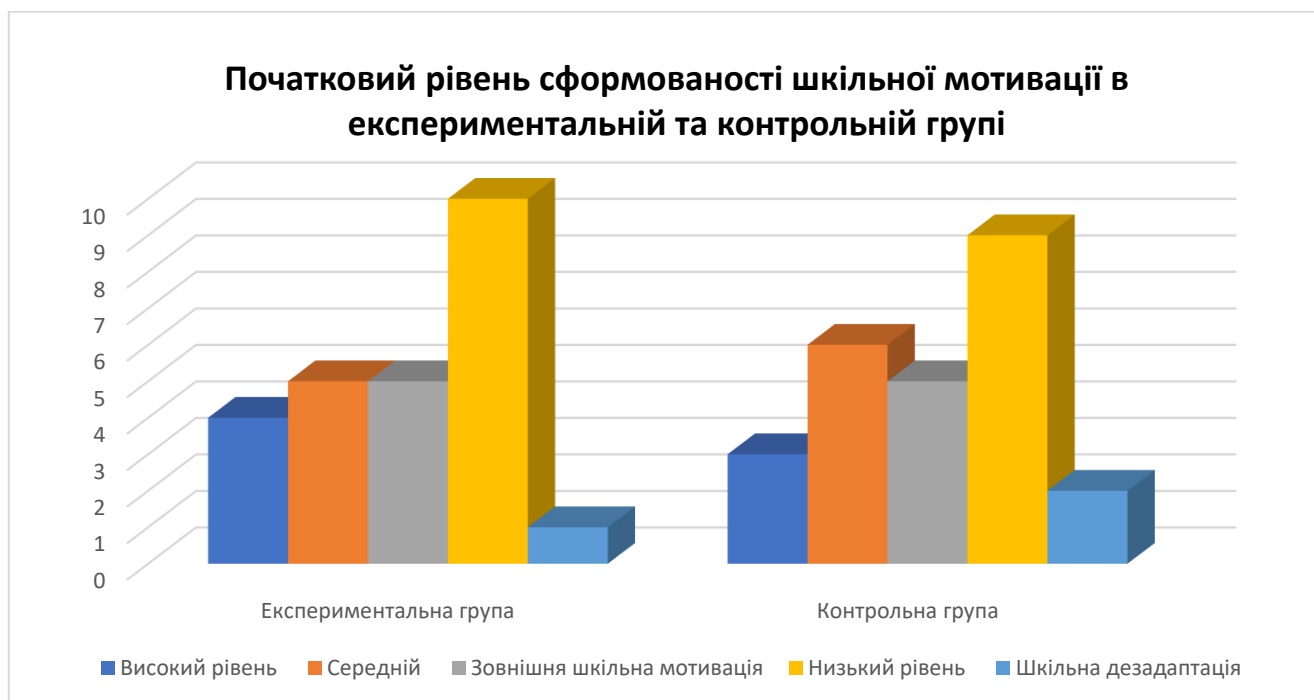
Зовнішню шкільну мотивацію мають по 5 (20%) учнів обох груп. Школярі досить комфортно відчують себе в школі, але більшою мірою їм до вподоби

спілкування з однокласниками і вчителем. Дітям подобається відчувати себе учнем, носити шкільну форму, мати гарний портфель, ручки, зошити тощо. Тобто, такі учні добре почувають себе в школі, але частіше мають соціальний мотив.

Низький рівень сформованості шкільної мотивації показали 10 (40%) та 9 (36%) учнів експериментального та контрольного класу відповідно. Це говорить про те, що діти неохоче відвідують школу, віддають перевагу пропускам занять, на уроках частіше займаються сторонніми справами.

Негативне ставлення до школи, шкільну дезадаптацію виявлено у 1 (4%) учня експериментальної та в 2 учнів (8%) контрольної груп. У таких дітей є труднощі в навчальній діяльності. Отримані дані представлено у вигляді діаграми (рис.2.1).

Рисунок 2.1. Початковий рівень сформованості шкільної мотивації в експериментальній та контрольній групі за методикою Н. Лусканової

Друга методика дослідження мотивації навчання у молодших школярів М. Гінзбурга дозволила вивчити домінуючу стійку мотивацію навчальної діяльності дітей. Дана діагностика проводилася в експериментальній та контрольній групах індивідуально з кожним учнем. Дітям було запропоновано прослухати історію, яку

розповідає вчитель, що супроводжувалась демонстрацією картинок. Учні мали висловити своє ставлення до прослуханих історій. В результаті було сформульовано найактуальніші мотиви навчання, серед яких варто виділити [16, с. 50]:

1) зовнішній мотив – пов'язаний з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми («ходжу до школи, тому що мама змушує вчитися»);

2) навчальний мотив – пов'язаний із процесом виконання навчальної діяльності та її змісту («ходжу до школи для отримання нових знань»);

3) ігровий мотив – пов'язаний з домінуванням ігрової діяльності над спрямованістю процесу навчання, його змісту та результату («в школі можна на перерві грати з друзями»);

4) позиційний мотив – виражається у прагненні зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їх схвалення (дитина відвідує школу задля підкреслення власного статусу як дорослого, підвищення авторитету серед ровесників і старших);

5) соціальний мотив – характеризується прагненням отримувати знання, щоб бути корисним суспільству, бажання виконувати свій обов'язок, у розумінні необхідності навчання для себе зі слів батьків («розумію, що знання мені потрібні для майбутнього»);

б) мотив спрямованості на оцінку – пов'язаний з бажанням школяра ходити до школи лише для того, щоб отримувати хороші оцінки, схвалення з боку вчителя та батьків («ходжу до школи, щоб отримати хороші оцінки»).

У випадку, коли у випробовуваного відсутня перевага будь-якого мотиву, так само різні підходи у всіх ситуаціях, то ми говоримо про нестійкість мотивації навчання у даного учня. Домінуюча навчальна мотивація діагностується за найбільшою кількістю виборів того чи іншого мотиву. Результати дослідження з даної методики представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Результати діагностування учнів за методикою
«Визначення особливостей навчальної мотивації» (М. Гінзбург)**

№	Мотиви навчання	Експериментальний клас		Контрольний клас	
		кількість учнів	% учнів	кількість учнів	% учнів
1.	Зовнішній мотив	6	24%	6	24%
2.	Навчальний мотив	2	8%	3	12%
3.	Ігровий мотив	5	20%	4	16%
4.	Позиційний мотив	3	12%	4	16%
5.	Соціальний мотив	4	16%	3	12%
6.	Оцінка	5	20%	5	20%

Отримані дані з таблиці подано нижче в діаграмах (рис. 2.2 та рис.2.3).

Рисунок 2.2. Розподіл учнів експериментального класу за провідними мотивами навчання (за методикою М. Гінзбург)

Рисунок 2.2 Розподіл учнів контрольного класу за провідними мотивами навчання (за методикою М. Гінзбург)

Аналіз таблиці 2.2 показує, що в учнів експериментального та контрольного класів переважає зовнішня мотивація (по 6 учнів – по 24%). Останнє місце в експериментальному класі посідає навчальний мотив (2 учні – 8%), в контрольному класі на останньому місці знаходяться навчальний та соціальний мотиви – по 3 учня (12%). У експериментальному класі соціальний мотив переважає у 4 учнів (16%). Однакова кількість учнів в експериментальній та контрольній групі мають мотив спрямованості на оцінку – по 5 учнів (по 20%). В експериментальному класі ігровий мотив має 5 учнів (20%), а позиційний – 3 учні (12%); у контрольному класі ігровий та позиційний мотив мають по 4 учні (по 16%).

З метою вивчення рівня використання ігрових технологій на уроках у 4-А та 4-Б класах вчителям, які викладають у цих класах, було запропоновано пройти анкетування (додаток В). Всього участь в опитуванні взяло 8 вчителів.

Зазначимо, що завданнями анкетування були:

- 1) з'ясувати ставлення вчителів до ігрових технологій;
- 2) визначити недоліки й можливі шляхи вдосконалення ігрової діяльності на уроках у початкових класах.

Результати анкетування вчителів свідчать про низький рівень використання ними дидактичних ігор. Так, лише 12,5% респондентів застосовують ігри на кожному уроці, натомість більшість вчителів – 87,5% рідко використовують ігрові технології. Відповідь вчителів на друге питання анкети засвідчила, що 62,5% педагогів вважають гру засобом позаурочної та позанавчальної діяльності.

Як показали відповіді на третє питання, вчителі найчастіше використовують дидактичну гру на уроці «Я досліджую світ». Причинами цього, на нашу думку, є декілька: відповідність підручників сучасним формам роботи та різноманітність засобів навчання.

На четверте питання 75% опитуваних відповіли, що застосовують ігрову діяльність здебільшого під час організаційного моменту, з метою психологічного налаштування учнів до уроку. При цьому вчителі, надаючи відповідь на п'яте запитання (Які зміни відбуваються в діяльності учнів на уроках під час використання ігрових технологій?), зазначають, що використання гри під час уроків сприяє підвищенню рівня пізнавального інтересу, активності та мотивації школярів.

Серед джерел пошуку дидактичних ігор педагоги найчастіше називають інтернет-ресурси (75%). Лише кілька респондентів називали підручники та посібники, або відповіли, що придумують ігри самостійно (25%).

Вчителі надаючи відповідь на шосте запитання анкети зазначили, що уроки із використанням ігрових технологій потребують значних витрат часу на підготовку та достатню забезпеченість витратними матеріалами (картридж, фарба, папір) для їх проведення.

Для покращення ігрової діяльності на уроках вчителі пропонували:

- забезпечити школу необхідним дидактичним та практичним матеріалом;
- зменшити навантаження на учнів програмовим матеріалом;
- узагальнити та систематизувати досвід використання ігор у навчанні.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати за методикою Н. Лусканової можна зазначити, що початковий рівень сформованості шкільної

мотивації учнів 4 класу експериментальної та контрольної груп був приблизно однаковим, що свідчить про об'єктивність умов педагогічного дослідження.

Також за даною методикою було виявлено, що більшість учнів експериментальної та контрольної груп перебувають на низькому рівні мотивації навчальної діяльності. Це говорить про те, що діти неохоче відвідують школу, віддають перевагу пропускам занять, на уроках частіше займаються сторонніми справами, бо їм нецікаво. У таких школярів є труднощі в навчальній діяльності.

Згідно з проведеним дослідженням за методикою М. Гільзбурга можна відзначити переважання зовнішніх мотивів в експериментальній та контрольній групах. Тобто мотивація навчальної діяльності молодших школярів перебуває на недостатньо розвиненому рівні, що в свою чергу, ускладнює розвиток позитивної навчальної орієнтації.

Анкетування вчителів стосовно використання дидактичних ігор в освітньому процесі з метою формування мотивації навчальної діяльності учнів виявило наступні аспекти проблеми: неналежний рівень використання ігрових технологій, недостатня обізнаність вчителів у даному питанні, формалізм у проведенні дидактичних ігор на уроках.

Отримані результати за представленими методиками переконливо свідчать про необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування та розвитку позитивної мотивації навчання молодших школярів засобами ігрових технологій.

2.2 Педагогічні умови формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій

Відповідно до результатів констатувального етапу дослідження з'являється необхідність проведення формувального етапу експерименту, спрямованого на розвиток мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій.

У експериментальному дослідженні взяли участь учні 4-А класу (ЕГ) Коханівського навчально-виховного комплексу. Контрольною групою були учні 4-Б класу, з якими використовувалися стандартні форми проведення освітнього процесу.

В основу формувального етапу експерименту було покладено педагогічні умови та їх вплив на формування мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи засобами ігрових технологій.

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури з даної теми, маємо змогу зазначити, що формування позитивної мотивації навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку засобами ігрових технологій буде більш ефективним за наявності таких загальних умов:

1. Підготовка школярів до участі в ігровій діяльності.
2. Відповідність ігор навчальній програмі, віковим та індивідуальним особливостям учнів.
3. Послідовність та систематичність використання ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи.
4. Створення сприятливої емоційної атмосфери та комфортного психологічного клімату класу під час застосування ігрових технологій.

Розглянемо визначені умови детальніше.

1. Підготовленість школярів до участі в ігровій діяльності. Так, кожен учень повинен опанувати правила гри, усвідомити її мету, остаточний результат, послідовність дій, володіти необхідним запасом певних знань для участі у грі.

Першочерговим завданням, яке постає перед вчителем, є ознайомлення учнів із правилами гри. Це важливо, оскільки чіткі та зрозумілі правила створюють структуру та межі для дій учасників. Педагог повинен чітко пояснювати правила, надаючи можливість учням задавати питання та висловлювати власні думки.

Розуміння мети гри молодшими школярами відіграє значну роль у формуванні мотивації засобами ігрових технологій. Учні повинні розуміти, чому вони беруть участь в ігровій діяльності, які цілі можна досягти та як це пов'язано з

їхнім особистим розвитком.

Усвідомлення остаточного результату гри є важливим аспектом у процесі розвитку мотивації школярів. Діти повинні розуміти, як їхні дії впливають на кінцевий результат. Ці вміння сприяють розвитку стратегічного мислення, відповідальності та здатності приймати обґрунтовані рішення.

Послідовність дій є ключовою частиною підготовки до ігрової діяльності. Учні мають визначити власні кроки, дотримуючись правил гри. Цей процес розвиває системне мислення та вміння працювати відповідно до визначеного алгоритму.

Для того, щоб учні із задоволенням брали участь у ігровій діяльності, потрібні специфічні знання, пов'язані зі змістом гри. Вчителю важливо створити умови, за яких школярі матимуть доступ до необхідних ресурсів та інформації для залучення до навчального процесу та активної участі в грі.

Ефективність гри в процесі навчання молодших школярів залежить великою мірою від якості пояснень, які надає вчитель під час проведення гри. Щоб максимально стимулювати мотивацію та забезпечити успішне засвоєння матеріалу, важливо, щоб пояснення були чіткими, лаконічними, доступними та зрозумілими. Розглянемо детальніше дані принципи:

- Чіткість та лаконічність. Пояснення вчителя повинні бути чіткими та стислими. Варто використовувати просту мову та структуровані речення; уникати надмірної складності та невизначеності, зайвої деталізації та надмірного розгортання інформації. Молодші школярі краще сприймають інформацію, яка подається у вигляді коротких та зрозумілих речень.

- Доступність. Мова та термінологія, яку використовує вчитель, повинна бути доступною для всіх учнів. Важливо враховувати словниковий запас школярів та використовувати слова, знайомі для дітей. Вчителю необхідно забезпечити можливість задавати питання, щоб уточнити будь-які невідомі аспекти.

- Зрозумілість. Пояснення мають бути зрозумілими для всіх учасників гри. Вчитель може використовувати візуальні засоби, схеми, малюнки або

прикладі, щоб підкріпити власні словесні пояснення та полегшити розуміння змісту ігрової діяльності.

2. Відповідність ігор навчальній програмі, віковим та індивідуальним особливостям учнів.

Застосовуючи ігрові технології вчителю слід враховувати:

- Спрямованість ігрових завдань на досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених програмою.

- Відповідність тематики та змісту ігор ключовим темам навчальної програми.

- Використання ігор не лише для перевірки знань, а й для пояснення нового матеріалу та формування нових умінь.

- Відповідність ігор на досягнення цілей та завдань, визначених у навчальній програмі.

Використовуючи ігрові технології у початковій школі, вчитель повинен спиратися на вікові та індивідуальні особливості учнів. Адже підбір завдань має відповідати їх здібностям та рівню розумовому розвитку. Аналізуючи відповідність ігрових технологій віковим особливостям учнів, вчителю варто звернути увагу на такі аспекти:

- Тематика та зміст ігор має відповідати інтересам та життєвому досвіду дітей 6-10 років.

- Складність правил і завдань повинна бути посильною для сприйняття та виконання учнями цього віку.

- Тривалість і динаміка ігор має відповідати рівню концентрації уваги та працездатності дітей.

- Важливо враховувати гендерні відмінності уподобань ігор між хлопчиками та дівчатками.

- Ігри мають стимулювати пізнавальну активність, цікавість та ініціативу, які притаманні молодшим школярам.

- Змагальний елемент гри повинен сприяти розвитку мотивації, а не

надмірному збудженню чи тривозі.

Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання вимагає створення умов для активної та організованої роботи всіх школярів. Під час планування уроку вчителю початкових класів слід враховувати те, що рівень готовності учнів до навчальної діяльності різний, тому варто використовувати такі ігрові технології, що поєднують у собі вдосконалення умінь та навичок сильніших учнів та допомогу дітям, які повільніше сприймають та засвоюють навчальний матеріал. Щоб ігрові технології відповідали індивідуальним особливостям учнів, вчителю варто дотримуватись таких принципів:

- Використовувати різнорівневі ігрові завдання (як простіші, так і складніші), щоб задовольняти потреби сильних і слабких учнів.
- Пропонувати учням як групові, так й індивідуальні форми ігрової діяльності.
- Застосовувати різні типи ігор – рухливі, інтелектуальні, творчі, комп'ютерні тощо, для залучення учнів з різними інтересами.
- Організувати гру таким чином, щоб учні мали змогу здійснити вибір різних ігрових ролей, завдань, рівнів складності.
- Диференціювати оцінювання результатів ігор з урахуванням можливостей кожного.
- Здійснювати адаптацію ігрових вправ для дітей з особливими освітніми потребами.

3. Послідовність та систематичність використання ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи. Ця умова конкретизуються в наступних правилах:

- Складну гру слід проводити поетапно, поки всі учасники ігрової діяльності не засвоять окремих дій.
- Якщо на уроці проводиться декілька ігор, то легкі та важкі за навчальним змістом повинні чергуватися [14, с 15].
- Поступово ускладнювати правила, завдання та умови ігор протягом

навчального року.

- При вивченні нової гри слід спиратися на вже засвоєні учнями знання і розпочинати з актуалізації і систематизації вже наявних знань учнів.
- Важливо включати ігрові форми роботи під час кожного уроку, а не епізодично.
- Розподіляти ігри рівномірно протягом всього навчального року/семестру.
- Використовувати ігри на різних етапах уроку – при поясненні нового матеріалу, закріпленні, повторенні, перевірці знань.
- Забезпечувати взаємозв'язок і наступність ігор з уроку в урок.

Аналіз досвіду роботи вчителів початкових класів дає змогу зазначити, що процес формування позитивної мотивації навчання має бути безперервним. Адже епізодичність у використанні різноманітних форм, методів та прийомів мотивації навчальної діяльності учнів не дає бажаного результату.

4. Створення сприятливої емоційної атмосфери та комфортного психологічного клімату класу під час застосування ігрових технологій.

Вчитель початкових класів у процесі розвитку позитивної мотивації навчання повинен:

- 1) обирати демократичний стиль впливу на школярів;
- 2) створити позитивну взаємодію у спілкуванні з учнями (наприклад, привітання, прояв уваги поглядом, посмішкою);
- 3) ставити питання, що підкреслюють протиріччя, новизну, важливість об'єкта пізнання;
- 4) створювати проблемні ситуації, що вимагають актуалізації знань, аналізу, уміння виокремлювати окремі факти, явища, їх закономірності;
- 5) виявляти навіть маленькі успіхи учнів;
- 6) акцентувати увагу в разі невдачі не на помилку, а на нестачу докладених зусиль, при цьому даючи дитині зрозуміти, що загальний рівень розвитку її здібностей досить високий, щоб упоратися із цим завданням;
- 7) виявляти разом з учнями причини помилок і шляхи їх виправлення;

8) застосовувати хвилинки релаксації, використовувати фізкультхвилинки та елементи психогімнастики.

Педагогу під час організації дидактичних ігор важливо продумувати наступні питання:

– Мета гри. Які вміння та навички учні засвоять у процесі гри? Якому моменту гри треба приділити особливу увагу? Які інші виховні цілі реалізуються під час проведення гри?

– Кількість учасників ігрової діяльності.

– Які роздаткові матеріали та посібники знадобляться для гри?

– Як із найменшою витратою часу ознайомити дітей із правилами гри?

– На який час має бути розрахована гра? Чи буде вона цікавою, захопливою? Чи забажають учні повернутися до неї ще раз?

– Як організувати спостереження за дітьми, щоб з'ясувати, чи всі учні залучені до гри?

– Які корективи можна внести до гри з метою підвищення зацікавленості та активності учнів?

– Які висновки слід повідомити учням після гри? Які позитивні та негативні моменти? Який остаточний результат ігрової діяльності? [29, с 14–17]

Таким чином, забезпечення та дотримання педагогічних умов формування позитивної мотивації навчальної діяльності молодших школярів засобами ігрових технологій є обов'язковою вимогою, що допоможе емоційно налаштувати школярів, оптимізує та підвищить рівень сформованості мотивації навчання учнів початкових класів та сприятиме досягненню більшої ефективності та результативності навчання. Цю гіпотезу буде перевірено під час проведення контрольного етапу експерименту.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи

Після реалізації формувального етапу, що передбачав запровадження ігрових технологій під час проведення уроків (з дотриманням педагогічних умов формування мотивації навчання учнів початкових класів, визначених та описаних нами у підрозділі 2.2 другого розділу даної роботи), проведено останній – контрольний етап дослідження.

На контрольному етапі дослідно-пошукової роботи було організовано повторне діагностування. Для визначення рівня сформованості мотивації до навчальної діяльності в молодших школярів нами використано такі ж самі методики, як і на констатувальному етапі експерименту:

- 1) опитувальник «Навчальна мотивація школярів» Н. Лусканової;
- 2) методика визначення особливостей навчальної мотивації за М. Гінзбург;
- 3) Анкета для вчителів, метою якої є визначення рівня використання ігрових технологій на уроках у початковій школі.

Повторна діагностика із застосуванням методики Н. Лусканової «Діагностика рівня шкільної мотивації молодших школярів» проводилася ідентично першою. За кожну відповідь учень отримував від 0 до 3 балів, що за підрахунком дозволило знову розподілити учасників експерименту за рівнями мотивації навчання (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Підсумкові результати рівня сформованості шкільної мотивації на контрольному етапі експерименту (за опитувальником Н. Лусканової)

№	Рівень сформованості мотивації навчання молодших школярів	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість учнів	% учнів	кількість учнів	% учнів
1.	Високий рівень шкільної мотивації	7	28%	4	16%
2.	Середній рівень шкільної мотивації	10	40%	7	28%
3.	Зовнішня шкільна мотивація	5	20%	5	20%

Продовження таблиці 2.3

№	Рівень сформованості мотивації навчання молодших школярів	Експериментальна група		Контрольна група	
		кількість учнів	% учнів	кількість учнів	% учнів
4.	Низький рівень шкільної мотивації	3	12%	7	28%
5.	Шкільна дезадаптація	0	0%	2	8%

Аналіз отриманих даних за опитувальником Н. Лусканової показав, що в експериментальній групі високий рівень мотивації до шкільного навчання продемонстрували вже 7 учнів (28%). 10 (40%) учнів експериментального класу виявили середній рівень навчальної мотивації. Зовнішню шкільну мотивацію мають 5 школярів (20%). І нарешті, на низькому рівні розвитку навчальної мотивації перебувають 3 учня, що становить 12% опитаних учнів експериментального класу.

У контрольній групі відбулися незначні зміни. Високий рівень мотивації до шкільного навчання продемонстрували 4 учні (16%). 7 учнів (28%) контрольного класу виявили середній рівень навчальної мотивації. 5 учнів (20%) мають зовнішню шкільну мотивацію. На низькому рівні розвитку навчальної мотивації перебувають 7 (28%) опитаних учнів. Негативне ставлення до школи, шкільну дезадаптацію виявили 2 учні (8%).

Порівняємо результати дослідження за даною методикою на констатувальному та контрольному етапах дослідження в експериментальній та контрольній групах (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Порівняльна таблиця рівня сформованості мотивів навчання на констатувальному та контрольному етапах

№	Рівень мотивації	Констатувальний етап експерименту				Контрольний етап експерименту			
		Експеримент. група		Контрольна група		Експеримент. група		Контрольна група	
		к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів
1.	Високий рівень	4	16%	3	12%	7	28%	4	16%

Продовження таблиці 2.4

№	Рівень мотивації	Констатувальний експеримент				Контрольний експеримент			
		Експеримент. група		Контрольна група		Експеримент. група		Контрольна група	
		к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів	к-ть учнів	% учнів
2.	Середній рівень	5	20%	6	24%	10	40%	7	28%
3.	Зовнішня шкільна мотивація	5	20%	5	20%	5	20%	5	20%
4.	Низький рівень	10	40%	9	36%	3	12%	7	28%
5.	Шкільна дезадаптація	1	4%	2	8%	0	0%	2	8%

Дані таблиці 2.4 свідчать, що результати констатувального етапу дослідження визначили приблизно однакові рівні сформованості мотивації навчальної діяльності експериментальної та контрольної груп. Однак після формування етапу експерименту, в ході якого було запроваджено ігрові технології під час проведення уроків, рівень сформованості позитивної мотивації навчання школярів експериментального класу зазнав суттєвих змін: збільшилася кількість учнів, що мають високий рівень сформованості позитивної мотивації навчання, вдвічі виросла кількість школярів із середнім рівнем мотивації навчання, учні із шкільною дезадаптацією відсутні.

Отже, застосування ігрових технологій в освітньому процесі учнів експериментальної групи сприяло: підвищенню рівня сформованості позитивної мотивації навчання; збільшенню рівня пізнавальної активності учнів четвертого класу; підвищенню інтересу до уроків та школи в цілому; виявленню відчутного бажання учнів до пошуку додаткової інформації.

Також нами було проведено повторну діагностику домінуючих мотивів навчальної діяльності учнів початкової школи за методикою М. Гінзбурга. На початковому етапі експериментальна група мала домінування у зовнішніх мотивах, тоді як ігровий мотив та мотив спрямованості на оцінку опинилися на другому місці. Після проведеної роботи з формування навчальної мотивації молодших школярів пріоритети мотивів навчання значно змінилися. В учнів

експериментальної групи переважають навчальні мотиви, друге місце займають соціальні мотиви, на третьому місці знаходяться зовнішній та ігровий мотив, останнє місце посідають позиційний мотив та мотив спрямованості на оцінку.

Проводячи порівняння експериментальної та контрольної груп, можна побачити, що в контрольній групі послідовність мотивів залишилася незмінною. Дані результати представлені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Порівняльна характеристика результатів використання методики дослідження провідних мотивів навчання (за М. Гінзбург) на констатувальному та контрольному етапах експерименту в експериментальній та контрольній групах

№	Мотиви	Констатувальний етап експерименту				Контрольний етап експерименту			
		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група	
		к-ть учнів	%	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
1.	Зовнішній мотив	6	24%	6	24%	3	12%	6	24%
2.	Навчальний мотив	2	8%	3	12%	9	36%	3	12%
3.	Ігровий мотив	5	20%	4	16%	3	16%	4	16%
4.	Позиційний мотив	3	12%	4	16%	2	12%	4	16%
5.	Соціальний мотив	4	16%	3	12%	6	16%	3	12%
6.	Оцінка	5	20%	5	20%	2	8%	5	20%

Повторне опитування вчителів контрольної групи (4-Б класу) свідчить про те, що надалі не відбулося суттєвих змін в їх підходах до використання ігрових технологій. Це вказує на недостатню готовність та обізнаність вчителів у цьому питанні, а також на формалізм у використанні дидактичних ігор під час уроків.

Вчителі ж експериментальної групи (4-А класу) активно та систематично використовували ігрові технології відповідно до запропонованих нами

педагогічних умов. Результати повторного анкетування цих вчителів підтверджують високий рівень застосування дидактичних ігор. Педагоги переглянули своє ставлення до ігрових технологій, визначивши гру ефективним інструментом навчання. Більше того, вони активно впроваджували ігрові елементи під час пояснення, узагальнення та систематизації навчального матеріалу.

Результати повторної діагностики показали, що у багатьох учнів експериментального класу значно підвищився рівень мотивації до навчання. Результати за опитувальником Н. Лусканової демонструють переважання високого та середнього рівня мотивації до шкільного навчання (7 (28%) та 10 (40%) учнів відповідно). Повторне діагностичне обстеження домінуючих мотивів навчальної діяльності за методикою М. Гінзбурга показало, що переважають навчальні мотиви у молодших школярів експериментальної групи.

Під час повторного анкетування вчителів експериментальної групи (4-А класу) було виявлено, що вони активно використовували ігрові технології, дотримуючись розроблених нами педагогічних умов формування навчальної мотивації. Важливо відзначити, що педагоги переглянули своє ставлення до ігрової діяльності, визначивши гру ефективним засобом навчання.

Отже, отримані результати контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи дозволяють зробити висновок про те, що запровадження ігрових технологій під час проведення уроків в початковій школі дозволяє збільшити рівень пізнавальної активності учнів, підвищити інтерес молодших школярів до уроків та школи в цілому, сформувати позитивну мотивацію навчальної діяльності учнів початкових класів.

ВИСНОВОК

За результатами вивчення наукової літератури й проведення дослідно-експериментальної роботи нами було зроблено наступні висновки.

З'ясовано, що навчальна мотивація на сьогодні є не лише темою, яка часто обговорюється серед освітян, але й актуальною проблемою досліджень для багатьох науковців. Проте, незважаючи на значну кількість праць у цій галузі, питання мотивації навчання залишається недостатньо розробленим. Причиною цього є існування великої кількості конкуруючих теорій та недостатнє визначення базових понять дослідження, таких як «мотив», «мотивація» та «мотивація навчання».

Зазначено, що мотив відрізняється від мотивації тим, що належить суб'єкту поведінки й становить собою стимул для здійснення певних дій. Підкреслено, що від сили мотивації, її структури та основних мотивів навчання залежить ефективність самої навчальної діяльності та якість оволодіння вміннями й навичками.

Наголошено, що в молодшому шкільному віці формується низка психологічних новоутворень: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організувати навчальну діяльність і рефлексія, які впливають на мотивацію навчальної діяльності. З'ясовано, що молодший шкільний вік вважається сприятливим для формування навчальної мотивації учнів, адже саме в цей період закладається потенціал розвитку особистості школяра як активного суб'єкта, який пізнає себе й навколишній світ, набуває власного досвіду.

Зроблено акцент на особливості педагогічної гри як форми позитивного впливу на мотивацію навчальної діяльності, яка полягає в досягненні мети непомітно для учня, адже не вимагає від нього значних вольових зусиль. Завдяки цьому правильно організована з психолого-педагогічної точки зору ігрова діяльність дає змогу досягти бажаного результату.

Нами було проведено дослідно-експериментальну роботу, яка передбачала три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Для визначення мотивації навчальної діяльності учнів початкової школи ми використовували дві методики: опитувальник «Навчальна мотивація школярів» Н. Лусканової, методика визначення особливостей навчальної мотивації за М. Гінзбур та проведено анкетування вчителів, з метою визначення рівня використання ігрових технологій на уроках в початковій школі.

На формувальному етапі дослідження нами було визначено умови ефективного формування позитивної мотивації навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку засобами ігрових технологій:

1. Підготовка школярів до участі в ігровій діяльності.
2. Відповідність ігор навчальній програмі, віковим та індивідуальним особливостям учнів.
3. Послідовність та систематичність використання ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи.
4. Створення сприятливої емоційної атмосфери та комфортного психологічного клімату класу під час застосування ігрових технологій.

Під час контрольного зрізу було здійснено повторну діагностику сформованості мотивації навчання молодших школярів в експериментальній та контрольній групах, яка показала, що після проведення формувальної частини експерименту значно зріс рівень сформованості мотивації навчання в учнів експериментальної групи. Зокрема, за опитувальником Н. Лусканової 7 (28%) учнів продемонстрували високий рівень мотивації до шкільного навчання, 10 (40%) учнів виявили середній рівень навчальної мотивації. Повторна діагностика домінуючих мотивів навчальної діяльності за методикою М. Гінзбурга показала переважання навчальних мотивів в учнів початкових класів.

Отримані результати дослідження дозволяють нам зробити висновок про те, що запровадження ігрових технологій на уроках у початкових класах сприяє підвищенню рівня пізнавальної активності учнів, зростанню інтересу молодших

школярів до уроків та школи в цілому, а також формуванню позитивної мотивації навчальної діяльності учнів початкових класів. Завдання магістерського дослідження виконано в повному обсязі, мета роботи досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балацька Л. К. Розвиток уяви в молодших школярів. Київ: Рад. Школа, 1969. 152 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Варченко Н. С. Розвиток мотивації молодших школярів. *Англійська мова та література*. 2013. № 16-18. С. 2–5.
4. Василенко Л. П., Савчин М. В. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
5. Вишковський І. С. Гра як метод активізації пізнавальної діяльності. *Психолог*. 2004. № 21–22. С. 100–114.
6. Войтко В. І. Психологічний словник. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.
7. Войцях Т. В. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти. Черкаси: Черкаський ОПОПП, 2014. 92 с.
8. Гинзбург М. Р. Развитие мотивов у детей 6-7 лет. *Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста*. Москва: Педагогика, 1988. С. 23–34.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
10. Гончарук П. А. Психологія навчання. Київ: Вища школа, 1985. 142 с.
11. Гриценко І. В. Педагогічна культура як основа фахової підготовки майбутнього вчителя. *Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід: зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 жовтня 2019 р.)*. Дніпро-Амстердам, 2019. С. 20–25.
12. Гриценко І. В. Формування духовно-моральної особистості студента в освітньому процесі. *Формування професійної компетентності кадрового*

потенціалу дошкільної та початкової освіти у системі трансформаційних процесів: колективна монографія. Херсон: вид-во ХНТУ, 2018. С. 97–105.

13. Гриценко І. В. Формування навичок самоосвітньої діяльності студентів педагогічних факультетів в умовах дистанційної освіти. *Social Work and Education Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*. 2020. С. 325–337.

14. Гриценко С. В. Використання ігрової діяльності у навчальному процесі. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 34. С. 12–19.

15. Дубяга С. М. Педагогічні технології в початковій школі. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.

16. Дєдов О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин: Ранок, 2014. 194 с.

17. Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Скрипченко О. В. Вікова і педагогічна психологія. Київ: Каравела, 2008. 400 с.

18. Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Скрипченко О. В., Загальна психологія. Київ: Каравела, 2008. 640 с.

19. Заброцький М. М. Педагогічна психологія. Київ: МАУП, 2000. 100 с.

20. Занюк С. С. Психологія мотивації. Київ: Ніка-Центр, 2002. 352 с.

21. Канюк С. С. Психологія мотивації. Київ: Либідь, 2002. 248 с.

22. Киричук О. І. Навчальні інтереси молодших школярів. Київ: Рад. школа, 1982. 128 с.

23. Климчук В. О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації. *Соціальна психологія*. 2008. №6 (32). С. 70–77.

24. Козігора М. А. Особливості розвитку та динаміки мотивів навчальної діяльності молодших школярів. *Молодий вчений*. 2018. № 12.1 (64.1). С. 36–39.

25. Копачинська Т. Ігри з молодшими школярами. *Початкова освіта*. 2018. № 12. С. 23–39.

26. Коробко С. Л. Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами. Київ: Літера ЛТД, 2021. 160 с.

27. Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів.

Харків: вид. центр «ХАІ». 2011. 40 с.

28. Лала С. Формування мотиваційного компонента навчальної діяльності як засіб створення ситуації успіху. *Сільська школа України*. 2007. № 9. С. 15–18.

29. Любченко О. Дидактичні ігри в навчально-виховному процесі. *Початкова освіта*. 2015. № 8. С. 14–17.

30. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Форум. 2000. 543 с.

31. Малихіна О. В. Актуальність проблеми виховання мотивації учіння молодших школярів у контексті гуманізації освіти. *Вісник Миколаївського державного педагогічного університету : зб. наук. праць*. Миколаїв, 2002. С. 30-37.

32. Малихіна О. В. Мотивація учіння молодших школярів. Київ: Навчальна книга, 2002. 304 с.

33. Марко М. М. Особливості та послідовність розробки ігрових технологій навчання учнів початкових класів. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2017. № 8 (151). С. 173–174

34. Мила О. П. Дидактичні ігри як засіб розвитку пізнавальної активності учнів на уроках англійської мови. Вінниця, 2013. 49 с.

35. Мицик О. М. Гра як метод навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи. *Англійська мова та література*. 2013. № 22. С. 40–49.

36. Овсянецька Л. П. Мотиваційна основа творчості. *Філософія, соціологія, психологія: зб. наук. праць*. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч 2. С. 23–30.

37. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ: Освіта України, 2005. Т. 2. 504 с.

38. Парфілова С. Л. Мотивація навчальної діяльності: ретроспективний аналіз. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. Ч. II. С. 113–120.

39. Парфілова С. Л. Мотивація як категорія дидактики. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. С. 58–65.

40. Парфілова С. Л. Особливості формування пізнавальної мотивації учнів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2006. № 3. С. 88–90.
41. Присенко В. Мотивація до навчання. *Завуч*. 2011. № 6. С. 21–22.
42. Приходько Ю. О. Розвиток мотиваційної сфери молодшого школяра. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 31. С. 140–146.
43. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ: Каравела, 2012. 328 с
44. Руда Н. Л. Врахування мотиваційних теорій як основа ефективного навчання. *Модернізація вищої освіти України: історія, досвід, перспективи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–11 лист. 2004 р.)*. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти МОН України, 2005. С. 171–178.
45. Савчин М. В. Вікова психологія. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2001. 287 с.
46. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
47. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Рад. школа, 1977. 668 с.
48. Тишевська Л. Г. Організація та методика ігрової діяльності. Харків: ХДІК, 1998. 24 с.
49. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ: Академвидав, 2006. 560 с. С. 86–87.
50. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
51. Шукалова О. С. Розвиток пізнавального інтересу у структурі пізнавальної мотивації молодшого школяра. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2013. № 46. Т. 2. С. 277–284.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової

Процедура проведення

Ця анкета може бути використана при індивідуальному обстеженні дитини, а також застосовуватись для групової діагностики. При цьому допустимі два варіанти використання:

1. Питання зачитуються експериментатором вголос, пропонуються варіанти відповідей, а діти мають написати відповіді, які їм підходять.

2. Анкети в надрукованому вигляді читають учням, і експериментатор просить їх відзначити всі відповіді.

Кожен варіант має свої переваги та недоліки. При першому варіанті вище фактор брехні, тому що діти бачать перед собою дорослого, що ставить запитання. Другий варіант використання дозволяє отримати щиріші відповіді, але такий спосіб ускладнений у першому класі, оскільки діти ще погано читають.

Інструкції

Інструкція для групової форми роботи: «Прочитайте питання та із запропонованих варіантів відповідей виберіть одну і позначте її буквене значення на бланку відповідей».

Стимульний матеріал методики

1. Тобі подобається у школі?
  - а) не дуже
  - б) подобається
  - в) не подобається
2. Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи чи тобі часто хочеться залишитись вдома?

- а) частіше хочеться залишитися вдома
- б) буває по різному
- в) йду з радістю

3. Якби вчитель сказав, що завтра в школу необов'язково приходити всім учням, ти пішов/ла би?

- а) не знаю
- б) залишився/лась б вдома
- в) пішов/ла би до школи

4. Тобі подобається, коли у вас скасовують якісь уроки?

- а) не подобається
- б) буває по різному
- в) подобається

5. Ти хотів/ла би, щоб тобі не задавали домашніх завдань?

- а) хотів/ла би
- б) не хотів/ла би
- в) не знаю

6. Ти хотів/ла би, щоб у школі залишилися лише перерви?

- а) не знаю
- б) не хотів/ла би
- в) хотів/ла би

7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?

- а) часто
- б) рідко
- в) не розповідаю

8. Ти хотів/ла би, щоб у тебе був менш суворий учитель?

- а) точно не знаю
- б) хотів/ла би
- в) не хотів/ла би

9. У тебе в класі багато друзів?

- а) мало
- б) багато
- в) немає друзів

10. Тобі подобаються твої однокласники?

- а) так
- б) не дуже
- в) ні

Обробка результатів

Відповіді на запитання анкети розташовані у випадковому порядку, тому для спрощення оцінки може бути використаний спеціальний ключ. У результаті підраховується набрана кількість балів.

№	Бал за варіант «а»	Бал за варіант «в»	Бал за варіант «с»
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	1
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Інтерпретація результатів

– 25-30 балів (дуже високий рівень) – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності. Такі діти відрізняються наявністю високих пізнавальних мотивів, прагненням найбільш успішно виконувати всі вимоги, що висуваються школою. Вони дуже чітко дотримуються всіх вказівок вчителя, сумлінні та відповідальні, сильно переживають, якщо одержують незадовільні оцінки чи зауваження педагога.

– 20-24 бали – (високий рівень) гарна шкільна мотивація. Подібні

показники мають більшість учнів початкових класів, які успішно справляються з навчальною діяльністю. Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

– 15-19 балів – (середній рівень) позитивне ставлення до школи, але школа приваблює більше позанавчальними сторонами. Такі діти досить благополучно почуваються у школі, проте частіше ходять туди, щоб спілкуватися з друзями, з учителем. Пізнавальні мотиви учнів сформовані меншою мірою.

– 10-14 балів – (низький рівень); низька шкільна мотивація. Подібні школярі відвідують школу неохоче, бажають пропускати заняття. Під час уроків часто займаються сторонніми справами, іграми. Зазнають серйозних труднощів у навчальній діяльності. Перебувають у стані нестійкої адаптації до школи.

– Нижче 10 балів – (дуже низький рівень) негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація. Такі діти мають серйозні труднощі в школі: вони не справляються з навчальною діяльністю, мають проблеми у спілкуванні з однокласниками, у взаєминах з учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в якому їм нестерпно. Маленькі діти (5-6 років) часто плачуть, просяться додому. В інших випадках учні можуть виявляти агресивність, відмовлятися виконати ті чи інші завдання, дотримуватись тих чи інших норм і правил.

Додаток Б

Методика вивчення мотивації в першокласників (за М. Гінзбург)

Для шестирічних дітей найхарактернішими є такі мотиви:

- навчально-пізнавальний мотив (заснований на пізнавальній потребі);
- широкі соціальні мотиви, підґрунтям яких є розуміння суспільної необхідності навчання;
- позиційний мотив (пов'язаний із прагненням посісти нове місце у взаєминах з оточуючими);
- зовнішні мотиви щодо самого навчання (наприклад, підпорядкування вимогам дорослих та ін.);
- ігровий мотив, неадекватно перенесений на нову навчальну сферу;
- мотив здобуття високої оцінки.

В основі методики – принцип персоніфікації мотивів. Дітям пропонують послухати невелику оповідь, у якій кожний із досліджуваних мотивів є особистою позицією одного з персонажів. Методика індивідуальна.

Інструкція

Вчитель. Зараз я прочитаю тобі оповідь. Хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я піду до школи тому, що мене мама примушує. А якби не мама, я б до школи не ходив (не ходила)». (Учитель демонструє картинку, що характеризує зовнішній мотив.)

Другий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я піду до школи тому, що мені подобається вчитися, готувати домашні завдання. Навіть якби школи не існувало, я б однаково вчився (вчилася)» (Учитель демонструє картинку, що характеризує навчальний мотив). Третій хлопчик (дівчинка) зауважив (зауважила): «Я хотів би (хотіла б) піти до школи тому, що там весело й багато школярів, з яким можна гратися» (Учитель демонструє картинку, що характеризує ігровий мотив).

Четвертий хлопчик (дівчинка) повідомив (повідомила): «Я піду до школи тому, що я дорослий (доросла). У школі я почуватимуся таким (такою), а в садочку я почувуюся дитиною» (Учитель демонструє картинку, що характеризує позиційний мотив). П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я прагну піти до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання жодної справи не зробиш, а навчишся – можеш стати будь-ким, здійснити свою мрію» (Учитель демонструє картинку, що характеризує соціальний мотив).

Шостий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я прагну ходити до школи, щоб отримувати відмінні оцінки» (Учитель демонструє картинку, що характеризує мотив оцінки).

Після прочитання оповіді вчитель ставить дитині такі запитання:

- Хто з них правий? Чому?
- З ким із них ти хотів би вчитися? Чому?

Діти послідовно тричі обирають відповіді. Якщо їх зміст дитині недостатньо зрозумілий і прозорий, їй нагадують оповідь, знову показують відповідні картинки.

Обробляння результатів

Відповіді дитини (вибір дитиною конкретної картинки) експериментатор занотовує у таблицю й оцінює:

- зовнішній мотив – 0 балів;
- навчальний мотив – 5 балів;
- позиційний мотив – 3 бали;
- соціальний мотив – 4 бали;
- мотив оцінки – 2 бали;
- ігровий мотив – 1 бал.

Вибори	Мотиви, №					
	1	2	3	4	5	6
I вибір						
II вибір						
III вибір						
Контрольний вибір						

Необхідно підрахувати, скільки балів отримано окремо за кожним мотивом. Контрольний вибір збільшує кількість балів відповідного вибору. Мотивацію навчання, що домінує, діагностують за найбільшою кількістю балів. Водночас дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації свідчить відсутність переваг, тобто різне ставлення до навчання в різних ситуаціях.

Додаток В

Анкета для вчителів

1. Як часто Ви використовуєте на уроках ігрові технології?
  - а) на кожному уроці;
  - б) періодично;
  - в) рідко;
  - г) не використовую.
2. Яке місце для Вас займає дидактична гра в освітньому процесі?
3. На яких уроках Ви найчастіше використовуєте ігрову діяльність?
4. На якому етапі уроку Ви здебільшого використовуєте гру?
5. Які зміни відбуваються в діяльності учнів на уроках під час використання ігрових технологій?
6. Які джерела Ви використовуєте найчастіше для пошуку дидактичних ігор?
  - а) інтернет-ресурси
  - б) періодичні видання
  - в) навчально-методичні посібники
  - г) власні розробки
  - д) свій варіант
7. З якими труднощами Ви стикаєтеся під час проведення уроків із використанням ігрових технологій?
8. Що нового Ви б могли запропонувати, аби покращити ігрову діяльність на уроках?